

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**AFYON MÜZESİ'NDE SERGİLENEN KAPI TİPİ MEZAR
STELLERİ**

Ezgi DUMAN

**Danışman
Prof. Dr. Binnur GÜRLER**

İZMİR – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Afyon Müzesi’nde Sergilenen Kapı Tipi Mezar Stelleri” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2019

Ezgi DUMAN

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Afyon Müzesi'nde Sergilenen Kapı Tipi Mezar Stelleri
Ezgi DUMAN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı
Arkeoloji Programı

Afyon Arkeoloji Müzesi envanterine kayıtlı 14 adet Kapı betimli mezar stelinin incelendiği bu yüksek lisans tezinde, Bölgenin tarihi coğrafyasına ve ölü gömme gelenekleri ile mezar tiplerine değinilmiştir. Daha sonra konumuzu oluşturan kapı betimli mezar stelleri hakkında genel bilgiler verilir, malzeme, işçilik, ikonografi ve kronoloji açısından değerlendirilmiştir. Steller öncelikle tiplerine göre sınıflandırılmış, daha sonra üzerlerinde yer alan bezeme ve yazıtlarla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Ev-mezar geleneğinin bir yansıması olan bu kapı betimli mezar stelleri Phrygia bölgesine özgü tiplerdir. Sadece Phrygia bölgesi ve tek tük de olsa komşu sınır bölgelerde karşımıza çıkmaktadırlar. Yerel atölyelerde yapıldığı düşünülen bu steller birçok gruba ve alt tipe sahiptir. Hepsindeki ortak nokta ise merkezde bir kapı motifinin işlenmiş olmasıdır. Alınlık ve süsleme elemanları ise atölyeye ve bölgeye göre farklılık göstermektedir. Bu tip steller genellikle M.S. 2.- 3. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Antik Çağ, Afyon Arkeoloji Müzesi, Phrygia, Stel, Roma, Kapı Betimli Mezar Stelleri.

ABSTRACT
Master's Thesis
Door Type-Grave Stele Exhibited in the Afyon Museum
Ezgi DUMAN

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Archaeology
Archaeology Program

In this master thesis, which examines 14 grave steles with door description registered in the inventory of the Afyon Archeology Museum, historical geography of the region and burial traditions and grave types are mentioned. Afterward, general information is going to be given about the grave steles with door depictions, and they are evaluated in terms of materials, workmanship, iconography and chronology. Initially, these steles are classified according to types, then they were evaluated with the decoration and inscriptions on them.

The door tomb steles, a reflection of the house burial tradition, are typical of the Phrygia region. They are encountered only in the Phrygia an deven bordering regions. These steles, thought to be made in local workshops, have many subgroups and subtypes. The common point in is that a door motif is processed in the center of all of the steles. Fascia and ornamental elements vary according to the workshop and region. These types are generally dated between the 2nd and 3nd centuries A.D.

Keywords: Antiquity, Afyon Archaeological Museum, Phrygia, Stele, Rome, Door Description Of The Grave Stele.

AFYON MÜZESİ'NDE SERGİLENEN KAPI TİPİ MEZAR STELLERİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
HARİTA VE ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM BÖLGENİN TARİHİ COĞRAFYASI

1.1. PHRYGİA ADININ KÖKENİ	5
1.2. PHRYGİA BÖLGESİ VE AFYONKARAHİSAR'IN TARİHİ COĞRAFYASI	6
1.3. AFYON MÜZESİNİN KISA TARİHÇESİ	11

İKİNCİ BÖLÜM BÖLGEDEKİ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

2.1. İNANÇ	13
2.2. PHRYGLERDE MEZAR GELENEĞİ VE TİPLERİ	14
2.2.1. Kaya Mezarları	14
2.2.2. Tümülüsler	16
2.2.3. Düz Mezarlar	18

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KAPI TEMALİ MEZAR STELLERİ

3.1. TİPOLOJİ	23
3.1.1. Tümülüs Eteklerinde Bulun Kapı Taşları	23

3.1.2. Serbest Duran Kapı Stelleri	24
3.1.3. Dikdörtgen Kapı Stelleri	25
3.1.4. Sütun Formlu Kapı Stelleri	26
3.1.5. Mezar Yapılarına Monte Edilmiş/ Yerleştirilmiş Kapı Stelleri	26

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AFYON MÜZESİNDE SERGİLENEK KAPİ TİPİ MEZAR STELLERİ

4.1. SYNNADA J TİP GRUBUNA DAHİL STELLER	30
4.2. DOKİMEİON TİP J GRUBUNA DAHİL STELLER	32
4.3. STELLER ÜZERİNDEKİ BEZEME UNSURLARI	36
4.3.1. Tarak	36
4.3.2. Ayna	37
4.3.3. İğ- Öreke ve Yün Sepeti	37
4.3.4. Kalemlik	38
4.1.5. Kalkan	38
4.3.6. Çekiç	38
4.3.7. Anahtar Aynası ve Kapı Tokmağı	39
4.3.8. Rozet	39
4.3.9. İnsan Motifleri	40
4.4. MALZEME VE İŞÇİLİK	40
SONUÇ	42
KAYNAKÇA	46
KATALOG	52
LEVHALAR	70

KISALTMALAR

cm.	Santimetre
Fig.	Figür
Gen.	Genişlik
Kal.	Kalınlık
KBMS	Kapı Betimli Mezar Steli
Lev.	Levha
m.	Metre
M.Ö.	Milattan önce
M.S.	Milattan sonra
No.	Numara
Nr.	Numara
s.	Sayfa
Yük.	Yükseklik

HARİTA VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Harita 1:	Klasik Dönem'de Bölgeler. (www.wikizero.com)	s. 9
Harita 2:	Afyonkarahisar'da Phryg Kalıntıları. (http://ridvanaydin.net)	s.15
Harita 3:	Mezar Stellerinin Buluntu Yerlerine Göre İl Haritasında Dağılımı (www.google.com/maps)	s. 69
Harita 4:	Phrygia Bölgesi Mermer Ocakları ve Atölyeler. (Sedat Akyol)	s. 70
Şekil 1:	Tip A ve B'ye Örnek Çizim.	s. 24
Şekil 2:	Tip C, D ve E'ye Örnek Çizim.	s. 25
Şekil 3:	Tip F ve G'ye Örnek Çizim.	s. 26
Şekil 4:	Tip H'ye Örnek Çizim.	s. 26
Şekil 5:	Tip J, K ve L'ye Örnek Çizim.	s. 27
Şekil 6:	Kapı Betimli Stel Gelişimine Örnek Çizim.	s. 29
Şekil 7:	Kapı Betimli Stel Gelişimine Örnek Çizim.	s. 30
Şekil 8:	Steller Üzerinde Görülen Bazı Nesnelere Örnek Çizim.	s. 36
Şekil 9:	Steller Üzerinde Görülen Bazı Nesnelere Örnek Çizim.	s. 39

GİRİŞ

İnsanoğlu asırlardır ölümsüzlüğe çare aramış ama bulamamıştır. Bu düşünceyle fani olan ömürlerinden geriye yaşantılarına dair izler olan çeşitli eserler bırakmışlardır. Küçük bir seramik parçasına kazınmış şekillerden tutunda akıl almaz mimari ve mühendislik eserlerine, devasa boyutta inşa edilmiş tapınaklara ve bakıldığında canlıymışçasına hisse kapıldığımız heykeltıraşlık eserlerine kadar günlük hayatta karşılaşılabileceğimiz onlarca sanat eseri hep bu düşüncenin ürünüdür. Konumuz olan mezar stelleri de insanların, var olduğuna inandıkları öteki dünyaya giderken geride bıraktıkları son eserleridir.

“Afyon Müzesi’nde Sergilenen Kapı Tipi Mezar Stelleri”¹ adlı tez çalışmamızda Afyonkarahisar ili ve antik dönemde o bölgede hakim olan Phryg kültürü hakkında bilgiler derlenip, bölgeye has mezar stelleri biçimsel, kültürel ve dinsel açıdan irdelenmiştir. Çalışmamızın amacı çok fazla bilinmeyen bu kapı betimli mezar stelleri ile ilgili bilgi toplamak ve stelleri bölgenin kültürel özellikleri çerçevesinde incelemektir. Bu doğrultuda ilk etapta bilimsel kaynak araştırmasına gidilmiş, elde edilen kaynaklar derlenip incelenmiş, bölge ve steller hakkında detaylı bilgi sahibi olunmuştur. Eldeki bu veriler ışığında on dört adet mezar stelinin önce biçimsel özellikleri incelenerek gruplara ayrılmış, sonra üzerinde işlenen unsurlar detaylı olarak ele alınmıştır. Tüm bu verileri bilimsel etik çerçevesinde edindiğimiz bilgiler doğrultusunda aktarmaya çalışacağız. Bu doğrultuda ilk olarak bölgede yapılan araştırmalarla ilgili bilgileri sizlere sunacağız.

Afyonkarahisar ve çevresinde farklı tarihlerde ve farklı kişiler tarafından birçok yüzey araştırması yapılmıştır. Phrygia ile ilgili ilk araştırmalar özellikle 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başlarında yoğunlaşmıştır. Burayla ilgili ilk detaylı yayın 1824 yılında yapılmıştır. İlk kez bir antik yerleşimin tanıtımı asker kökenli bir araştırmacı olan W. Leake tarafından yapılmıştır. W. Leake literatürde Midas Anıtı olarak adlandırılan anıtı ilk kez inceler ve bazı yazıtların kopyalarını çıkartır.² Bölgeye 1826 yılında Fransız gezgin A. Laborde ve oğlu L. Laborde gelmiştir. Yaptıkları incelemeler sonucunda Yazılıkaya - Midas Anıtı’nın güney batısındaki

¹ Yüksek lisans tezime konu olan Kapı Tipi Mezar Stelleri’ni çalışmama olanak sağlayan Afyon Arkeoloji Müzesi Müdürü Sn. Mevlüt Üyümez ve müze çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

² Rıza Burak Akkan, **Eskişehir, Kütahya ve Afyon Müzelerinde Korunan Herakles Heykelleri Işığında Phrygia’da Herakles Tipolojisi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2005, s. 24.

“Bitmemiş Anıt” bulunmuş ve Kümbet köyü arkasındaki kayalık tepede kayaya oyulmuş bir oda mezar keşfetmişlerdir.³

Sonraları C.Texier ve 1837’de J.R.Steuart, gezilere Hüsrev Paşa Hanından başlamışlar ve Yazılıkaya bölgesini tanıtmışlardır. 1858’de H. Barth ve A.D. Mordtmann, Seyitgazi’den bir rehberle Doğanlı Kaleyi görmüş, kayalara oyulmuş odaları, duvarları kemerlerle süslenmiş şapeli gezmişlerdir.⁴ 1881 yılında W. M. Ramsay’in Anadolu’ya gelişi ile Phrygia bölgesi ve Anadolu araştırmaları açısından yeni bir dönem başlamış olur. 1884-1887 yılları arasında W. M. Ramsay epigrafik malzeme ışığında Phrygia Bölgesi’nin topografyasını ve tarihi coğrafyasını inceleyen ilk bilim insanı olmuştur.⁵

1894 ve 1895 yıllarında gerçek anlamda Phrygia arkeolojisinin kurucusu ve Gordion’un ilk kazıcısı Alman arkeolog A. Körte bölgede kapsamlı bir araştırma yapar.⁶ Bu araştırmalarda Hellenistik ve Bizans Dönemleri’ne ait kaya mezarları tespit edilmiş, bu tespitler Phrygia sanatı hakkındaki düşünceleri değiştirmiştir. Bölgede sıkça karşılaşılan tümülüs mezarlarının buluntularında ise Yunan sanatı etkileri tespit edilmiştir.⁷

1897 yılında epigraf J.G.C Anderson tarafından çalışmalar yapılmış ve sonrasında Alman uzman E. Brandenburg o güne kadar bulunmuş bütün kaya anıtlarını incelemiştir.⁸ Son olarak 1907’de bölgeyi araştıran W. M. Ramsay, Köhnüş vadisi ve Ayazini kaya yerleşiminden söz eder.⁹ Ülkemizde de birçok araştırmacı Afyonkarahisar ve çevresinde yüzey araştırmaları yapmış ve bu verileri yayınlayarak bizimle paylaşmıştır. Arkeolog H. Çambel, 1939’da Midas şehrinin kuzey doğusundaki “Pişmiş Kale” de bir sondaj çalışması yapmıştır. 1984 yılında ise F. Işık, Dağlık Phrygia bölgesinde incelemeler yapmıştır.¹⁰

³ Mualla Güngör, **Antik Çağ’da Frygia Bölgesi ve Bölgedeki Ana Tanrıça Kültü**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007, ss. 36-38

⁴ B. Yelda Olcay Uçkan, **Frigya (Phrygia) Bölgesinde Bizans Dönemi Kaya Mimarisi**, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Kültür Yayınları, Eskişehir, 2010, s. 10.

⁵ Akkan, ss. 24-29

⁶ Taciser Tüfekçi Sivas, **Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997, s. 13.

⁷ Akkan, ss. 24-29.

⁸ Mualla Güngör, **Antik Çağ’da Frygia Bölgesi ve Bölgedeki Ana Tanrıça Kültü**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007, s. 37.

⁹ Uçkan, s. 10.

¹⁰ Güngör, s. 38.

2001 yılında Doç. Dr. T. T. Sivas ve ekibi Dağlık Phrygia'nın dışında kalan bölgede, Phryg yerleşimlerini ve bağlantılarını araştırmış ve daha önceden tespit edilen kültür anıtlarının son durumlarını belgelemeye çalışmışlardır.¹¹

Bundan başka Ö. Koçak ve ekibi, Bolvadin, Çay ve Sultandağı çevresinde araştırmalarına başlamış ve bu çalışmalar sonunda bölgenin özellikle Eski Tunç Çağı'nda Konya Ovası, Göller Bölgesi ve Batı Anadolu kültürleri ile bazı benzerliklerine rastlanmıştır.¹²

Konumuz olan Kapı Tipi Mezar Stelleri'nin yayılım alanı ile ilgili ilk denemeyi ise C.W.M Cox ve A. Cameron yapmıştır. Bu araştırmada stellerin yayılım alanının kuzey Phrygia ve Galatia sınırında kalan bir takım kentlerle sınırlı olduğu, diğer yörelerde ise tek tük ele geçtiği ifade edilmiştir.¹³ Ancak araştırmaların eski tarihli oluşu nedeniyle sonraki dönemlerde ele geçen buluntulara dayanarak yayılım alanlarının bununla kalmayıp daha da genişlediğini söyleyebiliriz. Bu konu hakkında T. Drew-Bear, E.Pfuhl ve H. Möbius, C. Roosevelt, T. Lochman, M. Waelkens ve W. M. Ramsey gibi önemli araştırmacılar tarafından çeşitli yayınlar yapılmıştır.

Afyonkarahisar ve çevresinde yapılan bazı kazılar şöyledir;

- ✓ Kusura Höyük, Sandıklı ilçesinde bulunan Kalkolitik ve Eski Tunç Dönemleri'ne (M.Ö. 3000-2000) ait bir kazıdır. Kazısı 1935-37 yılları arasında W. Lamb tarafından yapılmıştır ve üç kültür katı bulunmuştur.
- ✓ Kaklık kazısı Afyon Müze Müdürlüğü tarafından 1983-1984 dönemlerinde yapılan kurtarma kazısıdır. Eski Tunç Çağı'na ait üç evreli iki yerleşim katı bulunmuştur. Yanında ise ETÇ II-III'e ait mezarlık bulunmuştur.
- ✓ Afyon Karaoğlan kazısı, yine Afyon Müze Müdürlüğü tarafından 1987-1990 yıllarında yapılan kurtarma kazısıdır. ETÇ II'ye ait üç yerleşim katı bulunmuştur.
- ✓ Yanarlar Hitit Mezarlığı Kazısı, Doğu Mermerci tavsiyesiyle Prof. Dr. Kutlu Emre başkanlığında 1975-1976 yıllarında kısa süreli kazı yapılmıştır. Dokuz açmada 36 küp mezar ele geçmiştir. Bunlar Asur ticaret koloni çağının geç dönemi ve Eski Hitit Krallığı Dönemi'ne aittir. Ama yerleşim yerine rastlanmamıştır.
- ✓ Tatarlı Tümülüsü, Dinarlı ilçesinde, 1970 yılında defincilerin tahribatı nedeniyle H. T. Uçankuş, B. Yalman ve A. Kılıçkaya'nın birlikte çalıştığı kazıdır.

¹¹ Taciser Tüfekçi Sivas, "Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar İlleri 2001 Yılı Yüzey Araştırması", **20.**

Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, (Yüzey), s. 285.

¹² Pınar Bülbül, En **Eski Çağlardan Persler Dönemine Kadar Afyonkarahisar ve Çevresi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar, 2010, s. 67.

¹³ Hüseyin Yaman, **Amorium Antik Kenti Mezar Stelleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2006, s.49

- ✓ Çavdarlı-Kovalık Höyük, 1964 yılında Afyon-Konya eski yolu güneyindeki yol yapımı sırasında ele geçen heykeller müzeye bildirilmiş ve M. Akok başkanlığında 15 gün süreyle kazı çalışması yapılmıştır. 39 adet adak heykelciği ele geçmiştir. Roma Dönemi'ne ait sikke ve seramik buluntularda bulunan eserler arasındadır. Ama Tapınak ve benzeri bir yapıya rastlanmamıştır.
- ✓ Gordion (Yassıhöyük), Eskişehir ve Afyon arasındaki dağlık bölgede bulunur. İki bölümden oluşur asıl şehir ve nekropol. Nekropol alanında üç ila elli metre yüksekliklerde 120 civarı tümülüs vardır. İlk aşamada A. Körte kardeşler beş tane tümülüsü kazmış fakat yazılı bir belgeye ulaşamamışlardır. 1950 yılında Amerikalı araştırmacılar 20 tümülüste sistemli bir kazı yapmışlardır. 50'den sonra Arkeolog R.S. Young tekrar kazılara başlamıştır. R.S. Young 1974'te ölünce K. DeVries ve G.K. Sams kazılara devam etmiş, 1988'den itibaren de M. M. Voigt devralmıştır.¹⁴

¹⁴ Ahmet İlaslı ve Muzaffer Uyan "Türk Öncesi Eserler", **Afyonkarahisar Kütüğü**, Cilt 1, Uyum Ajans, Ankara, 2001, ss. 275-294.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGENİN TARİHİ COĞRAFYASI

1.1. PHRYGİA ADININ KÖKENİ

Hitit İmparatorluğu'nun çökmeye başladığı yıllarda Anadolu kuzeydoğudan, batıdan ve doğudan gelen bir takım göçmenlerin etkisi altına girmeye başlamıştır.¹⁵ Bu göçmenlerden biri de bugün Anadolu'da Phryg olarak bilinen halktır. Herodotos ve Strabon'a göre, o zamanlar "Brygler" ya da "Brigler" adını taşıyan Phrygler, Anadolu'ya Makedonya ve Thrakia'dan boğazlar yoluyla girmişlerdir.¹⁶ Herodotos bu konuda şunları yazmıştır: "*Makedonyalılara göre Phrygia'lılar, Avrupa'da oturdukları zaman Bryg adını taşıyorlardı ve onların komşularıydılar, Asya'ya geçtikten sonra yurtlarıyla birlikte adları da değişmiştir.*"¹⁷

İlias'a göre Phrygler ve Thraklar Sakarya bölgesinde oturuyorlardı. Strabon ise Troya'nın zapt edilmesinden sonra Troas yöresinin Phryglerin kontrolü altına geçtiğini söylemektedir.¹⁸ Tarihin bir diğer tanığı olan Homeros, Troya savaşına yardıma gelen kuvvetler arasında Phryglerden de bahseder. Troya savaşının M.Ö. 1200'lerde olmasından Phryglerin de bu tarihlerde Anadolu'da yaşadıkları anlaşılmaktadır.¹⁹

Phrygler Asur belgelerinde ilk defa Muşki²⁰ adı altında görülürler. Hitit döneminin sonuna ait bir belge Güney Anadolu'da, Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünden önce, Muşki'li Mita adlı bir kralın yaşadığından bahseder.²¹ Ama Phryg adından hiç bahsedilmez. Yunan kaynaklarında M.Ö. 8. yüzyıl sonu, 7. yüzyıl başında Muşki'li Mita yerine Phrygia'lı Midas'tan söz edilmeye başlanmıştır.²² Hitit

¹⁵ Tamay Tekçam, **Arkeoloji Sözlüğü**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s.175

¹⁶ Veli Sevin, **Anadolu Uygarlıkları (Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi 2)**, Görsel Yayınlar Ansiklopedik Neşriyat Ticaret ve Sanayi A.Ş., İstanbul, 2000, s. 250.

¹⁷ Herodotos, **Tarih**, VII. Kitap Bölüm 73, çev. Müntekim Ökmen, IV. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 543.

¹⁸ Ekrem Akurgal, **Anadolu Uygarlıkları**, Net Turistik Yayınları, İzmir, 9. Baskı, 2007, s. 137.

¹⁹ İlhan Akşit, **Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye'nin Antik Kentleri**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 45.

²⁰ Bu konu hakkında farklı görüşler olmakla birlikte genel görüş Muşkilerin Phryglerle bağlantılı olduğu yönündedir. Daha fazla bilgi için bakınız; "**Muşkiler'in Kimlik Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme**" Sema Dalkılıç, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.

²¹ Prof. Dr. Şahabettin Tekindağ, Dr. Veli Sevin, Keyise İdalı, İsa Öztürk, Tarık Dursun K., Gülseren Devrim, Tanju Gökçöl, Kamil Güven, Birsen Kamacıoğlu, Adalet Sevin, Zeynep Devrim, **Başlangıçtan Bugüne Dünya Tarihi**, 1. Cilt, Kaynak Kitaplar Basım Yayın ve Ticaret A.Ş. İstanbul, 1974, s. 43.

²² Sema Çakalgöz, **Seyitömer Höyüğü Kazıları Işığında Eskişehir, Afyon, Kütahya Çevresinde Bulunan Frig Keramiği**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2011, s. 16.

kaynaklarında Maşa ülkesi olarak geçen bölgenin, antik kaynaklarda adları Phrygler, Mysler (Mysialılar) veya Thynler olarak geçen balkan kökenli halklar tarafından iskân edilmiş olduğu düşünülmektedir.²³

1.2. PHRYGIA BÖLGESİ VE AFYONKARAHİSAR'IN TARİHİ COĞRAFYASI

Hitit İmparatorluğu'nun yıkılış sürecine girmesiyle birlikte Anadolu'da Thrak göçleri yoğunlaşmış ve 400 yıl kadar sürmüştür. Bunlar Sakarya nehri ve civarına yerleşerek buradaki Anadolu halkı ile etkileşime girmiş, onların örf ve adetlerini benimseyip kendi kültürleriyle sentezleyerek Phryg adı altında kendi uygarlıklarını yaratmışlardır.²⁴ Phryglerin Anadolu'ya ne zaman geldikleri konusu tam anlamıyla aydınlığa kavuşmamıştır. Ege göçleri ile Anadolu'ya geldiğini savunanlar dışında, Hitit Devleti yıkılmadan önce Anadolu'da var olduklarını ileri sürenler de vardır.²⁵ E. Akurgal'a göre Phrygler, Troya VIIb'nin tahrip edilmesinden sonra M.Ö. 1190 sıralarında Anadolu'ya gelen balkan kökenli boylardan biriydiler. Ancak siyasi olarak tarih sahnesine ilk defa M.Ö. 750'den sonra çıkmışlardır.²⁶

Heredotos'un Mısırlılardan aktarmasına göre Phrygler dünyanın en eski uluslarından biridir. Doğulu kaynaklarda Phryglerden "Muşki" olarak bahsedilir. Asur kaynaklarında ise ilk kez M.Ö. 1160 yılında söz edilmiştir.²⁷ Anadolu'da uzunca bir süre küçük gruplar halinde göçebe olarak yaşamışlardır. M.Ö. 8. yüzyıla gelindiğinde ise güçlü bir devlet haline gelen Phryglerin merkezi Gordion'du.²⁸ M.Ö. 1200'lü yıllarda bu topraklara gelmelerine rağmen, Anadolu'nun hiçbir yerinde M.Ö. 8. yüzyıldan daha öncesine ait Phryg eseri bulunamamıştır.²⁹ Troya VIIb'nin bu göçmenlerce iskân edilmesiyle, Orta Anadolu'da Phryg kültürünü yansıtan buluntuların görülmeye başladığı dönemler arasındaki o sessiz geçen süre tam olarak doldurulamamıştır.³⁰ Bu da M.Ö. 1200-750 arası Phryglerin Anadolu'da yerleşik hayata geçmediğinin göstergesidir.

²³ Anne-Maria Wittke, "Phrygia, Kayaların Efendileri" **Arkeo Atlas Dergisi**, Ed. Doc. Dr. Necmi Karul, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş. İstanbul, Sayı 5, 2006, s. 13.

²⁴ Akşit, 2008, s. 45.

²⁵ Bülbül, s.17.

²⁶ Ekrem Akurgal, **Anadolu Kültür Tarihi**, 17. Basım, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2005, (Kültür), s. 265.

²⁷ Ertuğrul Algan ve İrfan Ongar, **Kral Midas'ın Ülkesi Frigya**, Esbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1998, s. 21

²⁸ Algan, s. 23.

²⁹ Ekrem Memiş, **Eskiçağ Türkiye Tarihi**, Çizgi Kitapevi, Konya, 9. Baskı, 2009, s. 188.

³⁰ Çakalgöz, s.10.

Antik Çağ'da Anadolu'da Phryg kökenli ve Phrygce konuşan yoğun nüfusun yaşadığı bölgeye Phrygia denilmekteydi. Bu ad coğrafi bir terim olarak M.Ö. 6. yüzyıldan Bizans Dönemi'nin sonuna dek kullanılmıştır.³¹ Phrygia denince kastedilen bölge; Ankara ilinin güneybatı bölümünü; Eskişehir, Kütahya, Afyon illerinin tümünü; Denizli ilinin kuzey yarımını ve hatta Konya ilinin kuzey parçasını kapsıyordu.³² Phryglerin yaşamış olduğu bölge ile Hellenistik ve Roma Dönemleri'nde Phrygia olarak adlandırılan bölgenin sınırları farklıdır.³³ Klasik Phrygia bölgesinin genel olarak, doğuda Kappadokia, sonraları Galatia; güneyde Lykaonia, Pisidia bölgeleri, Kabalis, Milyas ve Kibyrtis yöreleri; batıda Mysia, Lydia, Karia; kuzeyde de Bithynia ve Paphlagonia bölgeleriyle komşu olduğu görülmektedir.³⁴

Phrygia bölgesi, Roma yönetiminde başkenti Ephesus olan Asya eyaletinde bulunmaktaydı. Romanın büyük Asya eyaleti daha sonra Phrygia ve Caria olmak üzere İki küçük eyalete ayrıldı.³⁵ 360 yılından başlayarak Phrygia'nın Afyonkarahisar ili güney yarımını ve Denizli ilinin kuzey yarımını içeren bölüme "Phrygia Pacatiana (Prima)", geriye kalan bölüme ise "Phrygia Salutaris (secunde)" deniliyordu.³⁶ Phrygia'nın batı sınırında, kuzey-güney doğrultusunda uzanan Phrygia Pacatiane; Hierapolis, Laodikeia, Kolossai, Aizanoi, Kadoi ve Ankyra gibi şehirlerden oluşan bir alanı kapsamaktaydı.³⁷ Hemen doğusundaki Phrygia Salutaris'a bağlı kimi merkezler ise Polybotos, Nakoleia, Dorylaion, Midaion, Kotiaieion ve Prynnessos idi.³⁸ Ayrıca Emir Dağı ile Sultan Dağı arasındaki Bolvadin'den Akşehir'e uzanan yüksek vadi bölgesi Phrygia Paroreias (dağ dizisi boyunca uzanan Phrygia) olarak anılmaktadır. Phrygia'nın kuzeybatı kesimine Küçük Phrygia ya da Phrygia Epiktetos³⁹ denilmekteydi.⁴⁰ Phrygia Epiktetos, Eskişehir (Dorylaion), Kütahya

³¹ Veli Sevin, **Eski Anadolu ve Trakya (Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi) Başlangıcından Pers Egemenliğine kadar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, (Trakya), s. 238.

³² Bilge Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, İnkılâp Kitapevi Yayın Sanayi ve Tic. A.Ş., İstanbul, 2. Baskı, 1993, (Adlar) s. 663.

³³ Fatih Erdem, **Roma Phrygiası'nda Kentler ve Kültürler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2013, s. 7.

³⁴ Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001, (Coğrafya) s. 195.

³⁵ Thomas Drew-Bear, "Grek ve Roma Dönemlerinde Afyonkarahisar", **Afyonkarahisar Kütüğü**, Cilt 1, Uyum Ajans, Ankara, 2001, s. 98.

³⁶ Umar, Adlar, s. 663.

³⁷ Erdem, s. 9.

³⁸ Sevin, Coğrafya, s. 198.

³⁹ Helenler, Phrygia'nın Galat halkına karşı yürüttükleri savaşlarda ele geçirip kurtardıkları ve kendi ülkelerine kattıkları bölümüne "Özgür bırakılmış Phrygia'yı kastederek "Phrygia Epiktetos" demişlerdir. (Bilge Umar, **Phrygia**, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2008 s. 3-4)

⁴⁰ Sevin, Coğrafya, s. 198.

(Kotiaieion) ve Karahöyük (Midaion) olmak üzere üç ana yerleşimden oluşuyordu. Aynı dönemde Afyon (Akroinon), bölgenin metropolisi olarak karşımıza çıkar.⁴¹

Sardes'ten başlayıp Susa'ya kadar giden Kral yolu Phrygia ve Gordion üzerinden geçiyordu.⁴² Anadolu'nun en eski yollarının kavşak noktasında kurulan Phryg Devleti'nin stratejik konumu ülkenin siyasal örgütlenmesinde etken olmuştur.⁴³ Phryglerin, adı en çok duyulmuş kralları Gordios ve oğlu Midas'tır. Phryg Devleti'nin ilk kralı olan ve adını Gordion'a vermiş bulunan Gordios konusunda fazla bilgi yoktur.⁴⁴ Bilinen ilk kralları Gordios'un ardından yerine oğlu Midas geçmiştir. Midas'tan Asur kaynaklarında "Muşkili Mita" olarak bahsedilmiştir. Kral Midas Asur tehlikesine karşı Urartu ve Tabal ülkesi ile birleşerek bir koalisyon meydana getirmiştir.⁴⁵ Midas zamanında oldukça gelişen Phrygia, topraklarına zamanla Hitit İmparatorluğu'nun merkezi olan Hattuşaş'ı katmış ve doğuda Asur Devleti ile komşu olmuştur.⁴⁶

M.Ö. 710-709 yıllarında Asurlu Kilikia valisi Midas'ın bazı şehirlerini yağmalar ve halkı göçe zorlar.⁴⁷ Bu tehlike karşısında topraklarını ve halkını korumak için Kral Mita-Midas, II. Sargon ile dostluk anlaşması yapmıştır.⁴⁸ Batıda ise M.Ö. 660 yılında Kimmerler Lydia ve İonia'da tehdit oluşturmaktaydı. Lydialılar M.Ö. 595 ten sonra tüm Batı Anadolu'yu Kimmer kalıntılarından temizleyerek bölgeye rahat bir nefes aldirmişlerdir.⁴⁹ Bazı eski tarihli araştırmalara göre Phrygia'nın başkenti Gordion'un Kimmerler tarafından yakılıp yıkıldığı düşünülmekteydi. Fakat bu varsayım yakın tarihli araştırmalar ve dendrokronolojik değerlendirmeler sonucu çürütülmüş olup, kentteki yangın tabakasının Kimmerler'den çok önce gerçekleştiği ve hemen sonrasında yeniden yapılaşma süreci olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁰ Henüz bilimsel olarak bilinmeyen bir nedenden ötürü ölen kral Midas'tan sonra Phryg Krallığı

⁴¹ Uçkan, s. 10.

⁴² R. Eser Kortanoğlu, **Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s.2.

⁴³ Dursun Çağlar, "Antik Çağda Eskişehir", **Frigya (Phrygia)**, Ed. Nejat İşcan, İşcan Yayınları, Eskişehir, 2002, s. 1-2.

⁴⁴ Hasan Tahsin Uçankuş, **Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi: Arkeoloji (Tarih Öncesinden Perslere Kadar Anadolu)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 568.

⁴⁵ Seracettin Şahin, "Afyon Frigyası", **Frigya (Phrygia)**, Ed. Nejat İşcan, İşcan Yayınları, Eskişehir, 2002, s. 7.

⁴⁶ Amélie Kuhrt ve Dilek Şendil, **Eski Çağ'da Yakındoğu: yaklaşık M. Ö. 3000-330**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 244.

⁴⁷ Keith Devries, "Phryg Krallığı Midas'ın Ülkesi" **Arkeo Atlas Dergisi**, Ed. Doc. Dr. Necmi Karul, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş. İstanbul, Sayı 5, 2006, s. 49.

⁴⁸ Sivas, s. 27.

⁴⁹ Çağlar, s. 1.

⁵⁰ Daha detaylı bilgi için bakınız: Mary M. Voigt, "The Chronology of Phrygian Gordion", 2009, s. 3-26.

çökmüş ama tamamen yok olmamıştır. M.Ö. 585 yılında Phrygia'nın doğusu Med denetimine, batısı ise Lydia egemenliği altına girmiştir.⁵¹

Lydia krallığının yıkılışından sonra Phrygia 200 yılı aşkın bir süre Pers İmparatorluğu'nun bir parçası olmuş, Kappadokia, Paphlagonia ve Helespontos ile birlikte Büyük Phrygia Satraplığı'na bağlanmıştır.⁵² Daha sonra Pers egemenliği Büyük İskender'in İssos (M.Ö. 333) zaferiyle son bulup, bölge Hellen hâkimiyeti altına girmiştir. Ama Phryg kültürü etkisini kaybetmeden devam etmiştir. Büyük İskender'in ölümü ile bölge Roma Dönemi'ne kadar kısa süreli çeşitli yönetimlerce el değiştirmiştir. M.S. 30'dan 395'teki çöküşe kadar Phrygia, Roma hâkimiyeti altında girmiştir. M.S. 395 yılında Roma'nın ikiye bölünmesiyle Phrygia Doğu Roma (Bizans) toprakları bölümüne kalmıştır.⁵³ Türklerin Bizans'ı ele geçirmesiyle beraber, Phrygia olarak bilinen bölge Türk yurdu haline gelmiştir.

Harita 1: Klasik Dönem'de Bölgeler.

⁵¹ Devries, s. 52.

⁵² Sivas, s. 30.

⁵³ Çağlar, s. 1.

Konumuzun bir parçası olan Afyonkarahisar ilinin büyük kesimi ege bölgesinin İç Batı Anadolu bölümü içinde yer almakta, doğudaki kesimi ise Akdeniz bölgesinin sınırları içinde kalmaktadır.⁵⁴ Kuzeyde Eskişehir, kuzeybatıda Kütahya, doğuda Konya, batıda Uşak, güneyde Burdur, güneydoğuda Isparta, güneybatıda ise Denizli illeri ile komşudur.⁵⁵

Afyonkarahisar ilinde yoğun bir yerleşimin görüldüğü dönem M.Ö. 3000-2000 yıllarını kapsayan Eski Tunç Dönemi'dir.⁵⁶ Eski Tunç Çağı'ndan itibaren birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Afyonkarahisar'ın çoğu bölgesinde bir höyük ya da yerleşim yerine rastlamak mümkündür. Günümüzde tarım alanı olan bu topraklardan çıkan buluntular Afyon Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

M.Ö. 2000-1750 yıllarını kapsayan dönem Asur ticaret kolonileri çağı olarak geçer ve bu dönemde Anadolu'da yerli halk olarak Hatti adı verilen bir topluluk bulunmaktadır.⁵⁷ Hattiler Hitit devletinin yerli halkı olarak bilinir. Dolayısıyla Afyonkarahisar'a Phryger gelmeden önce Hatti halkının bu yörede yaşamış olması muhtemeldir. Bu nedendir ki eski Hitit ve İmparatorluk döneminde Afyonkarahisar'ın yaşantısı hakkında fazla bir bilgi yoktur.⁵⁸

Trakya ve Boğazlar yoluyla yavaş yavaş Orta Anadolu'ya doğru harekete geçen boylardan Phrygler, M.Ö. 10. yüzyıl içinde Polatlı yöresine, yani sonraları başkent yaptıkları Gordion'a varmışlardır.⁵⁹ Böylece Afyon'u da görme fırsatı bulmuşlar ve burada özgün bir Phryg kültürü oluşturmuşlardır. Seydiler, Ayazini, Göynüş Vadisi ve Döğer bölgesinde dünyada eşi olmayan kaya anıtlarını ve yerleşimleri yapmışlardır. Beyköy höyüğünde W.M. Ramsay tarafından görülerek literatüre kazandırılan ancak şimdi bulunamayan hiyeroglif yazılı bir dikilitaş, bölgede Hititlerin Afyonkarahisar toprakları üzerindeki Mira Kuvalya krallığına düzenledikleri sefer sırasında ilin büyük önem kazandığını göstermektedir.⁶⁰ Hellenistik Dönem'de bölgedeki yeraltı kaynakları da (mermer, sıcak su) ortaya

⁵⁴ Mehmet Bozdağ, **Afyonkarahisar Frig Vadisi: İhsaniye**, Afyonkarahisar Valiliği, Afyonkarahisar, 2009, s. 3.

⁵⁵ <http://www.afyonkarahisar.gov.tr/kurumlar/afyonkarahisar.gov.tr/Dosyalar/afyonkarahisar-turkce-ingilizce-tanitim.pdf> (30.06.2019)

⁵⁶ İbrahim Yüksel, **Şifalı Frigya (Phrygia Salutaris): Peri Bacaları, Kaya Yerleşimleri**, Afyonkocatepe Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları, Afyonkarahisar, 2007, s. 12.

⁵⁷ İbrahim Yüksel, **Afyonkarahisar'da Canlanan Tarih**, Afyonkarahisar Valiliği, Ankara, 2005, (Tarih), s.13.

⁵⁸ Ahmet İlaslı ve Mevlüt Üyümez, **Afyonkarahisar Müzeleri ve Ören Yerleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 10.

⁵⁹ Uçankuş, s. 568.

⁶⁰ Yüksel s. 13.

çıkarılarak Afyon'un öneminin artmasına ve ün kazanmasına vesile olunmuştur. Roma İmparatorluğu Dönemi'nde, Afyon ili Phrygia bölgesinin bir parçası olmuş ve Anadolu'daki komşu bölgelerden şu şekilde ayrılmıştı: kuzeyde Bithynia, kuzeydoğuda Galatia, doğuda Lycaonia, güneyde Pisidia ve batıda Mysia Abattis.⁶¹ Afyon bölgesi Phryg kültürüyle bilindiği için, Roma ve Bizans Dönemleri'nde Phrygia sıcak sularından dolayı Phrygia Salutaris (Şifalı Phrygia) olarak adlandırılmıştır. Bölgede Roma Dönemi'nde siyasi açıdan denge sağlandığı için birçok yeni kent ve kasaba yapılmış, var olanlarda da imar faaliyetleri başlamıştır.

"Afyon il sınırları içinde; Apameia, Synnada (Şuhut), Dokimeion (İşçehisar), Amorion'dan başka Pentapolis bölgesinde Eucarpia (Emirhisar), Hieropolis(Koçhisar), Stectorium (Menteş), Bruzes (Karasandıklı), Otreus (Yanıkören); ayrıca Metropolis (Tatarlı), Prymnessos (Sülün), Kidyessos (Küçükhöyük), Lysias (Arızlı), Julio (Çay), Ococleia (Karacaören), Sanaus (Sarıkavak), adlı 16 kent kurulmuştur. Bunların dışında Akroinon (Karahisar), Sibidunda (Atlıhisar), Diocleia (Ahırhisar) gibi kasaba özelliğinde küçük kentlerin de kurulduğu bilinmektedir."⁶²

Phryg egemenliği 6. yüzyıl sonuna doğru etkisini yitirmeye başlamasına rağmen Afyonkarahisar ve çevresinde Phryg kültürü, dini, mitolojisi yüzlerce yıl devam etmiştir. Hatta o bölgede yaşayanlar kendilerini Phrygler olarak adlandırıp binlerce yıl Phryg dilini konuşmuşlardır. 610 yılından itibaren Afyonkarahisar ilini önce persler istila etmiş, ardından başlayan Arap istilalar ile bölge önemli ölçüde etkilenmiştir. Tüm bu olaylar ve savaşlar yüzünden 7.-9. yüzyıllar arasında il karanlık bir döneme girmiştir.⁶³ XI. yüzyılda ise Türkler tarafından fethedilmiştir.

1.3. AFYON MÜZESİ'NİN KISA TARİHÇESİ

Cumhuriyetin ilk yıllarında önce Asar-ı Atika muhipleri cemiyeti, daha sonra Halkevi bünyesinde 1927 yılında bir müze oluşturma ve il tarihini yazma çalışmalarına başlanmıştır.⁶⁴ Afyon Halkevi Müzecilik kolu tarafından 1927 yılında başlatılan çalışmalar, hedefine 1933 yılında ulaşmıştır.⁶⁵ Afyonda müzeciliğin gelişmesinde S. H. Gönçer ve O. Güner'in çok büyük katkıları olmuştur. Bulunan

⁶¹ Drew-Bear, s. 97.

⁶² <http://www.afyonkulturturizm.gov.tr/TR,63436/tarihce.html>. (30.06.2019)

⁶³ Yüksel, s. 14.

⁶⁴ İlaslı ve Üyümez, s.124.

⁶⁵ Muzaffer Uyan, "Ulaşım ve Haberleşme", **Afyonkarahisar Kütüğü**, Cilt 2, Uyum Ajans, Ankara, 2002, s. 465.

eserler Gedik Ahmet Paşa Medresesi'nde (Taş Medrese) depolanmıştır. 1931 yılında resmi müze deposu, 1933 yılında ise müze müdürlüğü haline getirilmiştir.⁶⁶ 1933 yılından sonra Taş Medresede karma müze (Arkeoloji ve Etnografya) olarak hizmet veren kurum, 1971 tarihinde ise Konya yolundaki yeni binasına taşınmıştır.⁶⁷

Arkeolojik eserlerin sergilendiği yeni müze binası birbirine bağlı dokuz sergi salonu, kitaplık, konferans salonu, dört depo, fotoğraf atölyesi ve laboratuardan oluşmaktadır.⁶⁸ S. H. Gönçer'in üstlendiği görevler sonucu müze, bölge müzesi halini almıştır. Çünkü çevrede Bursa ve Konya müzeleri dışında müze yoktur. Bu nedenle S. H. Gönçer çevre illere giderek zor koşullarda da olsa müzeciliğin yapılabileceğini göstermiştir.⁶⁹ Müzede il ve çevresinde yer alan 40 kadar höyük ve 20 kadar antik şehirden derlenen eserler sergilenmektedir.

Müzede Kalkolitik, Eski Tunç, Hitit, Phryg, Arkaik, Klasik, Helenistik, Roma ve Bizans Dönemleri'ne ait eserler bulunmaktadır. Phryg kaya anıtlarının çoğu Afyonkarahisar sınırları içindedir ve ayrıca Yazılıkaya Midas'ın kentine ait kazı buluntuları da müzede bulunmaktadır.⁷⁰ Bunlardan bazıları; Sandıklı Kusura Höyük'ün a tabakasından çıkan Geç Kalkolitik Dönem eserleri, Isparta Gündürük Höyük buluntuları, Eski Tunç Çağı'nın tanrı tiplerine ışık tutacak nitelikteki Bavurdu'dan (Alanyurt) gelen kadın başlı testi, mühürler, pişmiş toprak⁷¹, kemik, cam ve metal eşyalardır. Müzenin bahçesinde ise, bölgenin özelliklerini yansıtan Roma ve Bizans dönemlerine ait, Phryg "Kapı Tipi Mezar Taşları", anıt yazıtları, sütun başlıkları, lahitler, Herakles heykeli, İncehisar Mermer ocaklarından çıkmış yarı işlenmiş mermer parçalar, Osmanlı mezar taşları açık veya yarı açık mekânlarda sergilenmektedir.⁷²

⁶⁶ İlaslı ve Üyümez, s.124.

⁶⁷ Özer Yılmaz ve Diğerleri, **Anadolu'nun Kilidi Afyon**, Afyon Valiliği, Afyon, 2004, s. 260.

⁶⁸ Kültür Bakanlığı, **Türkiye Müzeleri**, Genel Yay. Yön. Ümit Yaşar Gözüm, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 15.

⁶⁹ İlaslı ve Üyümez, s.124.

⁷⁰ İlaslı ve Üyümez, s.126.

⁷¹ Kültür Bakanlığı, s. 15.

⁷² Uyan, s. 465.

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGEDEKİ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

2.1. İNANÇ

Phryglerin dini ilk bakışta tek tanrılı izlenimi yaratmaktadır. Fakat çok tanrılı bir dinleri vardı; Güneş Tanrısı Sabazios ile Ay Tanrısı Men bunların en tanınmışlarıdır. Ancak Phrygler denince, akla hemen gelen tanrıça Agdistis'tir.⁷³ İnançlarının merkezini "Matar" yani "Ana" denen tanrıçaları alır. Anadolu'da Neolitik Çağlardan beri bilinen bu Ana Tanrıça'ya Geç Hititler Kubaba, Helenler Meter Megale veya Kybele, Romalılar ise Magna Mater yani Büyük Ana demişlerdir. Ramsay'e göre Phrygler tanrıçayı "Matar Kubile" olarak çağırıyordu.⁷⁴ Phrygler, dağlarda yaşadığına inandıkları Ana Tanrıça Kibele adına, kayalara tapınak cephesi biçiminde işledikleri doğal tapınma alanlarında dinsel törenler yapmışlardır. Kibele'nin; doğanın, şehirlerin, tarımın, bolluk - bereketin ve genç kızların koruyucusu olduğuna inanılmıştır.⁷⁵ Bu yüzden Ana Tanrıça Kybele kültürünü eserlerinde yansıtmışlardır. Kybele için yaptıkları tapınak cephelerinde koruyucu özelliği ve Kybele'nin sembolü olduğu için aslan kabartmalarını kullanmışlardır. Tapınakların içine ise niş ve kapı tarzı oyuntular yaparak Kybele kabartmalarını yerleştirip dini törenlerini burada gerçekleştirmişlerdir. Böylelikle ana tanrıçanın kayadan çıkıp onları kutsayacağına inanmaktadırlar. Ana tanrıçanın Anadolu'da simge haline dönüşmüş tasvirlerinden biri, pişmiş topraktan yapılmış oturan tanrıça heykelciği (Çıkırık heykelciği), diğeri ise omzunda testi taşıyan insan başlı Bavurdu testisidir.⁷⁶ Çıkırık heykelciği anaerkil bir aile yapısı içindeki yaşamı, Bavurdu testisi ise M.Ö. 3000 yıllarından günümüze kadar değişmeyen Anadolu kadınının yazgısını ve suyun her zaman kutsal bir madde olduğunu anlatmaktadır.⁷⁷ Ana tanrıça, kadın biçiminde heykelcik şeklinde tasvir edildiği gibi mermerden yapılmış yassı plakalarla da betimlenmiştir.⁷⁸

⁷³ Fatma Birecikli, "Ana Hatlarıyla Friglerde Din", **Akademik Bakış Dergisi**, Calal-Abad Uluslararası Üniversitesi, Kırgızistan, Cilt: 4, Sayı: 7, 2010, s. 220.

⁷⁴ William M. Ramsay, "Sepulchral Customs in Ancient Phrygia", **The Journal of Hellenic Studies**, Vol. 5, 1884, s. 246.

⁷⁵ Eskişehir Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, **Dağlık Frigya: Dünya Mirası**, İl Özel İdaresi, 2010, ss. 12-13.

⁷⁶ İlaslı ve Üyümez, s. 6-8.

⁷⁷ Ahmet İlaslı, "İlk Yerleşimden Roma Dönemine Kadar Afyonkarahisar", **Afyonkarahisar Kütüğü**, Cilt 1, Uyum Ajans, Ankara, 2001, s. 88.

⁷⁸ İlaslı ve Üyümez, s. 6-8.

2.2. PHRYGLERDE MEZAR GELENEĞİ VE TİPLERİ

Farklı mezar tipleri açısından zengin bir bölge olan Phrygia'da yüzlerce tümülüs ve kaya mezarı bulunmaktadır. Daha öncesinde Eski Tunç Çağı'nda ölü gömme âdeti yerleşim dışı mezarlık biçimindedir. Mezarlık içinde basit taş sandık, oda, küp gömü biçimleri görülmektedir.⁷⁹ Ölülerini kayalara oyulmuş mezarlara, tümülüslere (yığma mezar), gösterişsiz basit mezarlara yakarak veya küp içine koyarak gömmeleri farklı halk sınıflarından oluştuklarını gösterir.⁸⁰ Fakir halk düz gösterişsiz mezarları tercih ederken, Phryg soyluları ölülerini ya kayalara oyulmuş mezarlara ya da tümülüslere gömerlerdi.⁸¹ Anadolu'da Roma Dönemi'nde kaya mezarları, tümülüsler, yeraltı mezar odaları, lahitler, mozole binaları, pithos içine gömü ve inhumasyon ile kremasyon gibi gömü tiplerine her yerde rastlanmaktadır.⁸²

2.2.3. Kaya Mezarları

Anadolu'da kayaya mezar oyma geleneği ilk olarak M.Ö. 9. yüzyılda Urartularla başlar. Perslerin Anadolu'ya gelmesiyle birlikte sütunlu kaya mezarları bu bölgede yayılmaya başlamıştır. M.Ö. 6. yüzyıl Phryg kaya anıtları Grek örnekleri hatırlatır ancak onlardan farklı olarak Pers aslanlarıyla süslenmiştir ve kline'lidir.⁸³

Phryg vadisi içinde M.Ö. 1. Bin ve M.S. 1. Bin yıllarında, Roma ve Bizans Dönemleri'nde kayaya oyulmuş çok sayıda mezar ve mezar odası yer almaktadır. Bir kısmı basit tarzda zemine oyulan mezarların yanı sıra anıtsal niteliğe sahip mezar odaları da yoğun bir biçimde gözlenmektedir.⁸⁴ Phryglerin Afyonkarahisar bölgesinde günümüze kalan en önemli eserleri, kaya anıtlarıdır. Bunlar Ayazini, Seydiler, Göynüş Vadisi ve Döğür bölgesinde yoğunluk kazanmıştır. Roma ve Bizans Dönemleri'nde de bu vadilerde mezar, mezar odaları, kilise ve yerleşim birimleri yoğun bir şekilde yapılmıştır.⁸⁵ Phryglerde kayalara oyulmuş açık hava tapınak ve sunaklarıyla, kaya mezarlarını birbirinden ayırt etmek oldukça güçtür. Kaya sunaklarının bir bölümü mezar olarak kullanıldığı gibi, mezar olarak yapılan

⁷⁹ İlaslı ve Üyümez, s. 8.

⁸⁰ Çağlar, s. 2.

⁸¹ Sevin, Görsel, s. 261.

⁸² Ahmet Tolga Tek, "Antik Literatür ve Yazıtlardan Örneklerle Roma Dünyasında Ölüm", Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, **Anadolu Sanat Dergisi**, Sayı 12, 2002, s. 126.

⁸³ Osman Doğanay, "İsauria Bölgesi Ölü Gömme Adetlerine Genel Bir Bakış", **Arkeoloji ve Sanat Dergisi**, Sayı 133, İstanbul, 2010, s. 50.

⁸⁴ Bozdağ, s. 53.

⁸⁵ Şahin, s. 9.

kaya cepheleri de sunak olarak kullanılmıştır.⁸⁶ Ölülere mağara veya büyük kayalıklara sonradan oyularak yapılan odalara gömme âdeti M.Ö. 8. yüzyıldan daha eski değildir.⁸⁷ Phryg coğrafyası bu alanda çok zengin buluntulara sahiptir. Phryg vadisini batıdan ve güneyden sınırlayan Aslankayalar ve Akkuş Yuvası Kayaları'nda 39 adet kaya mezarı tespit edilmiştir. Burası bilinen en büyük Phryg nekropolüdür.⁸⁸

Phryg kaya mezarları, ya Phryg kalelerinin kurulduğu kayalık platoların dik yüzlerinde, ya da kalelerin civarındaki kayalıklarda erişilmesi güç noktalara yapılmaktaydı. Özgün bir Phryg kaya mezarı, geleneksel Phryg evlerinin iç mimarisinin kayalara oyulmuş halidir.⁸⁹ Bu kaya mezarlardan en ünlüsünü, girişinin iki yanında arka ayakları üzerinde duran iki aslan kabartması nedeniyle Arslantaş denen anıt mezar oluşturur. Ancak kaya mezarları mezar soyguncuları tarafından soyulmuş olduğundan, mimarlık özellikleri dışında fazla bir bilgi vermezler.⁹⁰ Bu mezarların çoğu üçgen alınlıklı, sütun ya da çerçeve kapılı, kiremit taklidi, beşik çatılı, düz, tonoz veya piramit tavanlıdır. Planları dikdörtgen, kare ve az da oval biçimlidir.⁹¹

Yüzeyleri genelde geometrik bezemelerle donatılır. Alt yanlarda farklı biçimlerde bezenmiş desteği anımsatan kirişler, ortadaki nişe bir kapı görünümü verilmesi ile sanki içinde kutsal odası bulunan gerçek bir tapınağa giriş sağlanmak istenmiş izlenimini vermektedir.⁹² Kaya anıtlarının cephe betimi (çatılı ve kapılı) geleneği Roma İmparatorluk Dönemi'nde de devam etmiş ve Bizans ile birlikte son bulmuştur.⁹³ Anıtların içindeki mezar odalarının iç düzenlemesi evi andırmaktaydı. Kabartma şeklinde işlenmiş yapı unsurları bu görüşü kanıtlar niteliktedir. Çoğunlukla odaların içinde duvarlara bitişik şekilde bir ila üç arasında kline yapılmaktaydı. Bazı mezarlarda ise oda tabanı boş düz bir alan olarak bırakılmıştır. Mezar odasına açılan kapı genellikle kısa duvarın ortasından açılan küçük kare veya dikdörtgen, bir veya üç basamaklı bir yapıdır.⁹⁴

⁸⁶ Güngör, s. 15.

⁸⁷ Tahsin Özgüç, **Ön Tarihte Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri**, Türk Tarih Kurumu Basım evi, Ankara, 1948, s. 95.

⁸⁸ Akşit, s. 191.

⁸⁹ Tülin Kaya, **Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Frigler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 36-37.

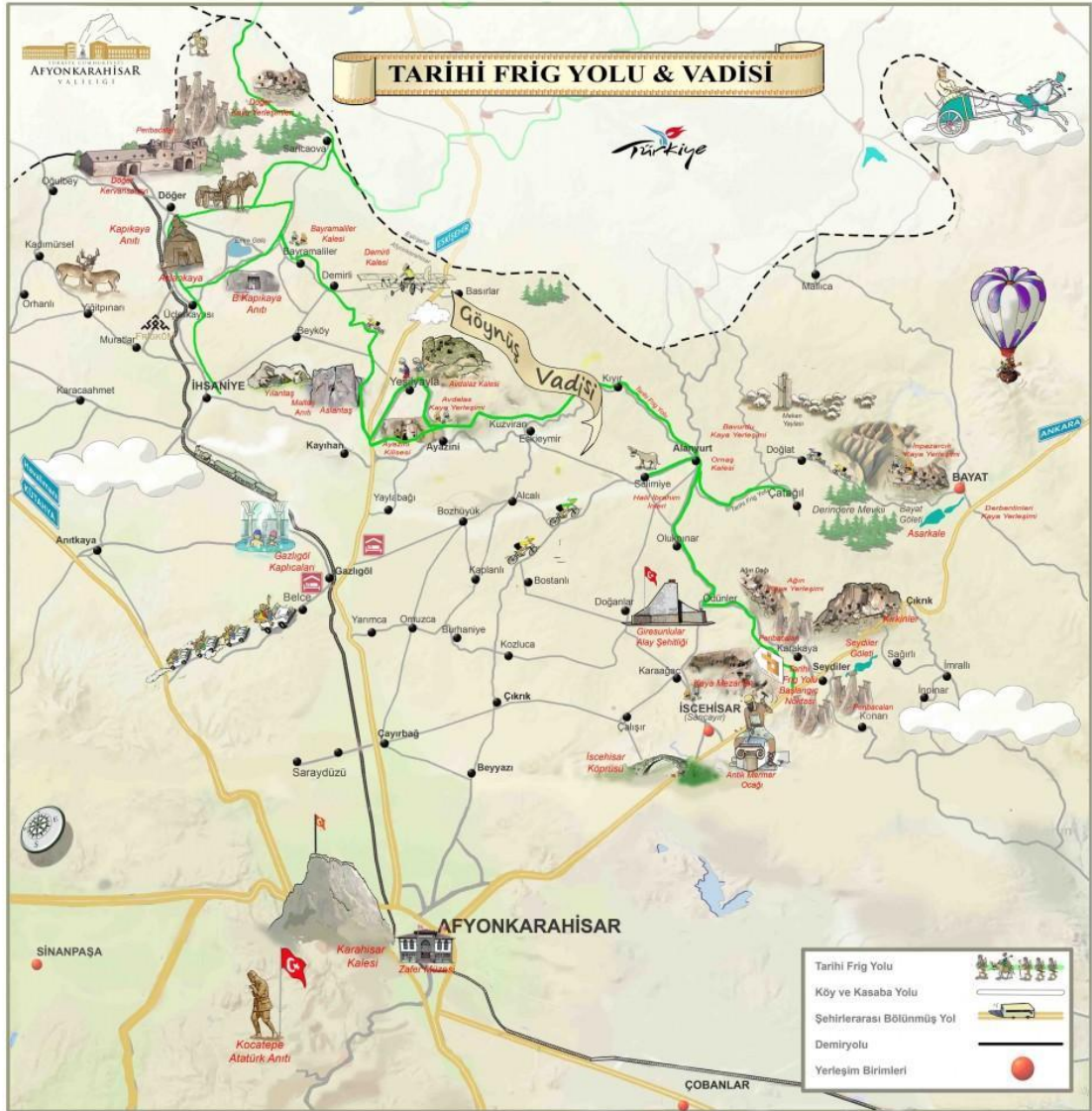
⁹⁰ Sevin, Görsel, s. 261.

⁹¹ Güngör, s. 15.

⁹² Çağlar, s. 3.

⁹³ Marc Waelkens, **Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür**. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern, Germany, 1986, s. 15.

⁹⁴ Kaya, s. 36-37.

Harita 2: Afyonkarahisar'da Phryg kalıntıları.

2.2.2. Tümülüsler

Antik çağda mezar odasının üstüne taş ve toprak yığılarak oluşturulmuş yapay tepedir.⁹⁵ Kral şehrinde, Gordion'da yaşamış olan Phryg kral ailesi mensupları, komutanlar, asiller ve zenginler, öldükten sonra üzeri "Tümülüs" denilen büyük toprak tümsekler ile örtülü, ahşaptan yapılmış mezarlara gömülüyorlardı.⁹⁶ Mezar odasının toprak altında çökmemesi için odanın üstü moloz taşlarla kaplanır, bunun üzerine bulamaç haline getirilmiş kil serilir ve daha sonra da kuru kilden tepe

⁹⁵ Tekçam, s. 236.

⁹⁶ Bülbül, s. 64.

yığılırdı. Muhtemelen altındaki nemli kil iyice kuruduktan sonra üzeri toprakla örtülerek tepe haline getiriliyordu.⁹⁷ Anadolu'ya yabancı olan bu türden ölü gömme geleneği M.Ö. 9. yüzyıl sonları ya da M.Ö. 8. yüzyıl başlarında birden ortaya çıkmıştır. Buda tümülüslerin Phrygia bölgesine dışarıdan gelmiş olabileceğine işaret etmektedir.⁹⁸ Büyük ihtimalle Phrygler bu mezar geleneğini geldikleri yerden getirmişlerdir. Batıda Afyon'dan, güneybatı uçta Antalya yakınlarındaki Elmalı, güneydoğuda da Niğde yöresine değin uzanan bir alanda karşılaşılan bu gelenek, sonraları türlü biçimlere girerek, Roma egemenliği içlerine dek sürüp gitmiştir.⁹⁹

Ahşap küçük bir mezar odasının ya da bazen basit bir çukurun üzerine toprak, ender olarak da küçük taş yığılarak yapılan bu türde anıtlar çok yaygın bir kullanım görmüştür.¹⁰⁰ Phryglerin de, bazı Lidya tümülüslerinde olduğu gibi, ölülerini ve ölü armağanlarını, çatısı kapatılmadan önce, mezar odasının tavanından içeriye soktukları bilinmektedir.¹⁰¹ Bu mezarlarda bulunan ahşap eşyalar, mobilyalar, duvara asılan kumaşlar, içlerinde yiyecek ve içecek izleri kalmış olan çanak-çömlekler, bronz kaplar, mücevherler, tahtadan oyma küçük hayvanlar, bu armağanların hepsi, öteki dünya inancını ifade ediyordu.¹⁰² Mezarın ve tümülüsün büyüklüğü ile içindeki cesedin yanına konulan ölü hediyelerinin sayısı ve kalitesi, gömülen kişinin önemini belirliyordu.¹⁰³

Gordion'daki Phryg tümülüsleri M.Ö.8. yüzyıl sonu ile 7. yüzyıl başları arasına tarihlendirilmektedir. Bu tümülüslerde iskelet olarak gömme yaygındır. Bu geleneğin Kimmer istilası öncesindeki döneme denk geldiği görülmektedir.¹⁰⁴ Phrygler M.Ö.8. yüzyıl sonları ile 7. yüzyılın başlarında ölüleri mezar odasına giysileri ile birlikte gömerken, M.Ö.7. yüzyılın ortalarından itibaren yakmaya başlamışlardır.¹⁰⁵ Olasılıkla bu tarihlerden itibaren batıdan Yunanistan üzerinden gelen etkilerle ölüleri yakıp küllerini mezar odalarına bırakmışlardır.¹⁰⁶

Phryg tümülüsleri Ankara, Kerkenez Dağı ve Afyon'a kadar yayılmıştır. Phryg tümülüslerini diğer tümülüslerden ayıran en önemli özellikler ahşap mezar odasından oluşması ve krepis duvarları ile dromosun olmayışıdır. Bu tümülüslerin en büyüğü, 300 m çapında ve 53 m yüksekliğinde, Gordion'daki Midas Tümülüsü de

⁹⁷ <http://www.anadoluuygarliklari.com/frigler/108-friglerde-olu-gomme>. (30.06.2019)

⁹⁸ Sevin, Görsel, s. 261.

⁹⁹ Sevin, Trakya, s. 268-269.

¹⁰⁰ Sevin, Trakya, s. 268-269.

¹⁰¹ Kaya, s. 38.

¹⁰² Bülbül, s. 63.

¹⁰³ Bülbül, s. 64.

¹⁰⁴ Birecikli, 2010, s. 224.

¹⁰⁵ Birecikli, 2010, s. 224.

¹⁰⁶ Sevin, Görsel, s. 261.

denen Büyük Tümülüs'tür.¹⁰⁷ Midas Tümülüsü'nde yüksekliği 3.25 metreyi bulan mezar odası 5.15x6.20 m. boyutlarındaydı. Burada ahşap bir sedir üzerinde sırt üstü yatan 60 yaşlarında bir erkek iskeletiyle birlikte tunç ve ahşaptan zengin armağanlar ele geçirilmiştir.¹⁰⁸

2.2.3. Düz Mezarlar

Yaşarken karşılaşılan adaletsizlik ölürken de insanların peşini bırakmıyordu. Zengin, soylu aileleri öldüklerinde gösterişli mezarlara gömülüyor, fakir halk ise imkanları dahilinde sade mezarları tercih ediyordu. Bu mezarlar yere kazılan küçük çukurun içine ölü beden koyularak ya da küp içine yerleştirilerek üstü kapatılan basit mezarlardır. Buna en güzel örnek Pazarlı'dandır. Bu halkın ölüleri kale içindeki basit mezarlara, sırt üstü yatırarak gömülüyordu. Boğazköy halkı ise şehir içine ölülerini yakıp, küllerini küpler içine koyarak gömü yapıyorlardı. Erken Anadolu geleneği olan küp içine gömmenin Phrygler arasında da benimsenmiş olduğunu, Pazarlı ve Boğazköy'deki buluntuların tümünün Geç Phryg Dönemi'ne ait olması ve sürekli kent içine gömülmüş olmaları açıklamaktadır.¹⁰⁹ Ancak Ankara'da yakılmış kişilerin küllerinin küpler içinde gömüldüğü, şehir dışı bir mezarlık da saptanmıştır. Her iki mezarlık türünün ayrı ayrı bulunuşu, Ankara'da bugünkü Hacıbayram Camisi çevresindeki Phryg şehrinde yaşayan farklı halk sınıflarının varlığını gösterir.¹¹⁰ Üst sınıf üyeler M.S. 2. -3. yüzyılda resmi anıt mezarlara ya da gösterişli lahitlere gömülürlerdi.

¹⁰⁷ Sevin, Görsel, s. 261.

¹⁰⁸ Sevin, Coğrafya, s. 201.

¹⁰⁹ Güllü Çintiriz, **Frig Dini İnanç ve Adetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 83.

¹¹⁰ Güngör, 2007, s. 16

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAPI TEMALİ MEZAR STELLERİ

Stel kelime olarak dikili taş anlamına gelmektedir. Dikilmiş, tek parça bir taştan ibaret yapılara verilen isimdir.¹¹¹ Dikdörtgen, ince taş levha, kesik ve silindirik sütun gibi şekilleri de olabilir.¹¹² Genel olarak kelime anlamına uygun biçimde Tümülüs eteklerine, mezar başlarına, meydanlara, tapınaklara vb. yerlere yerleştirilerek kullanılırlar. Steller üzerlerinde bulunan figür ve yazıtlarına göre çeşitli gruplara ayrılmaktadır. Bunlardan başlıcaları; tapınaklara hediye veya adak olarak verilen adak stelleri, zaferi ya da savaşı temsil eden zafer stelleri, bir kimsenin yararlı hizmetini ve büyüklüğünü temsil eden şeref stelleri ve konumuz olan mezarların başlarına yerleştirilen mezar stelleridir. Mezar stelleri de kendi içinde çeşitli gruplara ayrılmaktadır. Bizim üzerinde duracağımız tip Phrygia bölgesine has özel bir tip olan “Kapı Temalı Mezar Stelleri”dir. Phrygia bölgesinde birçok kapı temalı mezar steli olduğu aşikârdır. Biz bunlardan sadece Afyon Müzesi’nde bulunan bir grubu incelemeye almış bulunuyoruz.

Kapı temalı mezar stellerinin tanımını yapmak gerekirse; ön yüzlerinde genellikle dört, nadiren altı-sekiz panele ayrılmış bir ya da daha fazla kapı betimlenen, her panelde olmasa da çoğunda mezar sahibiyle ilgili bize bilgi veren çeşitli kabartmaların yer aldığı ve hemen hemen hepsinde bir yazıtın bulunduğu, bazen üçgen çatılı, bazen kemerli, bazense düz, çoğunluğunda mimari bir yapının çatısında bulunan elemanların aynısına rastlayabildiğimiz, dikdörtgen biçimli bloklardır. Her panele farklı motifler işlenir, ölen kişinin cinsiyetini anlamamıza yardımcı olan eşyalar betimlenir. Bazen de minyatür erkek ve kadın figürleri görülür. Stellerin üzerine işlenen eşyalardan bazıları şöyledir; saç firketesi, koku şişeleri, tarak, ayna, küçük sandık, iç-ağırşak-öreke, yün sepeti, sandalet, bardak ve sehpa gibi.¹¹³ Bu mezar stellerinin tek kapılı olanlarının bazılarında bir altlık ve üstte çıkıntılı bir başlık bulunur. Birden fazla kapısı olanlarda bu unsurlara rastlanmaz.

Bu stellerin ortaya çıkışıyla ilgili birçok görüş mevcuttur. Anadolu’da Kapı temalı steller hakkında geniş çaplı araştırma yapmış M. Waelkens’e göre bu steller Phryg kaya anıtlarının Roma İmparatorluk Dönemi’ndeki yansımalarıydı. W. M. Ramsay’e göre ise yaşamla ölüm arasındaki geçit niteliğindedir. Aslına bakılırsa bu

¹¹¹ Secda Saltuk, **Arkeoloji Sözlüğü**, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 4. Baskı, s. 165.

¹¹² Tekçam, s. 210.

¹¹³ Şehrazat Karagöz, Anadolu’dan **Mezar Stelleri Arkaik-Greko Pers- Hellenistik- Roma- Bizans Çağları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1984, s. 10.

iki görüşte kendi açısından haklıdır. Bu steller şekil itibariyle Phryg kaya anıtlarının küçük kopyaları niteliğindedir. Ruhani açıdan baktığımızda ise üzerinde kapı motifi yer alan bu stellerin ölümden sonraki yaşamla bağlantılı olduğunu düşünmemek elde değildir. Genel kanı bu kapıların birçok inanca göre yeniden yaşamın başlangıcını oluşturduğudur.¹¹⁴

Antik dönemde ölümler için ev inşa etme geleneği ilk çağlardan Bizans Dönemi'ne kadar devam etmiştir. Roma Dönemi ile birlikte görülen lahit ve ostotekler de bu düşüncenin ürünü olan yapılardır. Konumuz içinde yer alan Phrygia bölgesinde "ev mezar" teması M.Ö. 9-6. yüzyıllar arasında yoğun olarak işlenmiştir.¹¹⁵ Bu düşüncenin en büyük ürünü olan tümülüsler, Phrygler sayesinde Anadolu'ya yeni bir ölü gömme geleneği olarak kazandırılmıştır. Tümülüs dışında kaya mezarları da bu bölgede oldukça fazla görülmektedir. Bu yapılarda dikkat çeken özellik dış cephelerinin kapı şeklinde işlenmesidir. Bunlara verilebilecek en güzel örnek Yazılıkaya'da bulunan Midas Anıtı'dır. Burada görülen anıtsal cephe meander motifleriyle süslenmiş görkemli bir kapıyı andırmaktadır. Bu anıtsal yapının küçültülmüş kapsamda stellerde de aynen devam ettirildiği görülmektedir.¹¹⁶

Kapı tipine uyan muhtemelen en erken örnek Anadolu dışındaki Lemnos'ta M.Ö 8.-7. yüzyıla tarihlenen bir steldir.¹¹⁷ Anadolu'daki kapı tipi mezar stellerinin en erken örnekleri Phryg tümülüsleri ile ilişkilidir. Tümülüslerle ilişkili olan bu stellerin en eski örneği İkiiztepe ve Karaburun'da bulunmaktadır ve M.Ö. 6. yüzyıl sonu- M.Ö. 5. yüzyıl başına tarihlenmektedir.¹¹⁸ Bunlar muhtemelen bir tümülüsün yanına dikilmişlerdir. Bunu kanıtlayacak bulgu ise stellerin alt kısmının bir kaideye oturacak şekilde sivriltilmesidir. Yapılan araştırmalarda tümülüslerin civarında bir takım altlıklar ele geçmiştir. Başta bunların mezar stelleri için yapıldığı düşünülse de ölçülerinin birbirini tutmaması altlıkların başka bir şey için kullanıldığı ihtimalini doğurmuştur. Bu steller ayrı bir altlığa oturabildiği gibi doğrudan yere de yerleştirilebiliyordu.

¹¹⁴ Orhan Bingöl, "İki Dünya Arasındaki "Kapı": Tümülüslere İlişkin Bir Anımsatma", **Anatolia Dergisi** Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara, Sayı: 38, 2012, s.2

¹¹⁵ Vedat Keleş ve Ersin Çelikbaş, "Paphlagonia Hadrianopolisi'nde Bulunmuş Kapı Temalı Mezar Steli", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Ankara, 2013, Volume 8/6, s. 368.

¹¹⁶ Bingöl, s. 3.

¹¹⁷ Christopher H. Roosevelt, "Symbolic Door Stelae and Graveside Monuments in Western Anatolia", **American Journal of Archaeology**, Sayı: 110, 2006 s.71.

¹¹⁸ Hüseyin Yaman, **Amorium Antik Kenti Mezar Stelleri**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale, 2006, s. 46.

Kapı biçimli steller Phrygia'nın hemen hemen tüm bölgelerinde bulunurlar. Özellikle kırsal bölgelere ya da bazı kırsal kentlere (Aizanoi, Akmonia, Dorylaion, Philomelion) ait tipik yapıtlar olarak görünürken, daha çok şehir geleneği olan kuzey, batı ve güney Phrygia uç kentlerinde (Katiaeion, Apameia, Hierapolis, Laodikeia, Katekaumene vs.) bulunmazlar.¹¹⁹ Waelkens, kapı betimli mezar stellerinin yayılım alanının Phrygia ve Galatya Bölgesi'nde Phryg halkının yaşadığı bölgelerle uyduğunu ancak bununla sınırlı kalmayarak Misya, Lidya, Bithinya ve Pisidya'nın sınır bölgelerinde de görüldüğünü belirtmektedir. W. Ramsay ve J.G.C. Anderson da bu tipteki mezar stellerinin Bithinya, Galatya ve Pisidya kentlerinde de görüldüğünü söylemişlerdir. Fakat M.S. 4. yüzyıla kadar bu bölgelerin bazı bölümleri zaten Phrygia'ya aitti.¹²⁰ İç Küçük Asya'dan başka, kapı betimli steller azda olsa dış bölgelerde de bulunur; ancak bu yerlerin hiçbirinde Phrygia'daki sıklıkla görülmezler. Bu durumdan dolayı kapı tipi stellerin Phryglere has bir olgu olduğu düşüncesi sıklıkla savunulur.¹²¹

Kapı cephe mezarların gelişimi Hellenistik Dönem'deki Menderes ve Lykos vadilerinin daha ulaşılabilir bölgelerinde başlayan kuvvetli bir şehirleşme süreciyle bağlantılıdır. Bu yüzden kapı betimli steller tamamıyla daha çok gelişmemiş yüksek bölgelerde en yüksek yoğunluğa ulaşmıştır. Oysaki bu mezar taşlarını üretmek için Hierapolis gibi büyük şehirlerin toplulukları daha ilerideydiler. Bu tip mezarlar Orta ve Doğu Phrygia'nın yüksek kesimlerinin mezar kültürünün en belirgin özelliğidir. Bu mezar tipleri sadece elit kesime değil orta sınıfa da hizmet vermiştir.¹²²

Tarihlendirmeye gelecek olursak kapı betimli mezar stelleri en erken M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanıp, M.S. 5. yüzyılın başlarına doğru kullanımının bittiği düşünülmektedir. Anadolu'daki Kapı Betimli Steller'in çoğunluğu Roma İmparatorluk Dönemi'nden ve M.S. 2.-3. yüzyıldan kalmadır.¹²³ Phrygia yekpare mezar kapısı kabartmaları üretimine ise M.S. 1 yüzyılın başlarından M.S. 3. yüzyılın ortalarına kadar rastlanır.¹²⁴ Büyük İskender'in ölümünden sonraki siyasi istikrarsızlığın olduğu dönemde çok fazla görülmeyen bu steller, M.S. 1. yüzyılda Anadolu'nun düzene girmesi ve halkın refaha kavuşmasıyla artış göstermiş ve

¹¹⁹ Tomas Lochman, **Studien zu Kaiserzeitlichen Grab und Votivereliefs aus Phrygien**, Basel, 2003, s. 147

¹²⁰ Yaman, s. 49

¹²¹ Lochman, s. 148

¹²² Ute Kelp, "Grave Monument and Local Identities in Roman Phrygia", Roman **Phrygia: Culture and Society**, Ed. Peter Thonemann, Cambridge University, 2013, ss. 70-94.

¹²³ Waelkens, s. 15.

¹²⁴ Lochman, s. 147.

stelerin kullanımı M.S. 2. yüzyılın sonları ile 3. yüzyılın başlarına doğru zirveye ulaşmıştır.

M.S. 1. yüzyılda kapı ön cepheleri gelir düzeyi yüksek insanların mezarlarını süsleyen bir unsurdu. M.S. 2. yüzyıla gelindiğinde bu kapı cephe mezarlar lüks olmaktan çıkıp Doğu Phrygia dahil oldukça yaygınlaşmış, mezar stelleri ve daha gösterişsiz mezarlarda da kullanılmaya başlanmıştır.¹²⁵ Sonraları zengin ailelerin kapı betimli stel kullanımını reddetmeleriyle bu steller Phrygia'nın kırsal bölgelerinde kullanılabilir hale gelmiştir. Zamanla stellerde kapı motiflerinden vazgeçilmiş M.S. 3. yüzyılın başlarında Severan Hanedanlığı'nın son dönemlerinde tamamlanan bir süreç olan nişli stel olarak adlandırılan biçimsel dekorasyon daha çekici gelmiştir.¹²⁶ M.S. 3. yüzyılın ortalarına doğru kapı betimli stelerin üretiminde azalma meydana gelmiş, 4. yüzyılda ise nadiren kullanılmışlardır. Günümüzde ele geçen bu mezar stellerinin çoğunluğu M.S. 2. ve 3. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Kapı tipi stel gruplarının hiçbirisi kesintisiz M.Ö. 6. yüzyıldan M.S. 4. yüzyıl içlerine kadar görülmemiştir. Her tip için kullanıma girdikleri evreler içinde önemli kronolojik farklılıklar tespit edilmiştir.¹²⁷

Kapı tipi mezar stelleri Türkler döneminde yeniden kullanıma girdikleri için günümüze kadar gelebilmiştir. Helenistik ya da Erken Roma Dönemi'nden ele geçmemesinin nedeni olarak tekrar kullanım ve kentlerin genişletilmesi sırasında birçok Helenistik eser gibi imha edilmiş olması gösterilebilir. Yaygın olarak kullanıldığı dönemde ve sonrasında tekrar kullanıldığı düşünülen bu stellerin günümüz açısından tek sorunu orijinal yerlerinin tespit edilememesidir. Ayrıca Phrygia'da Helenistik nekropol alanlarında kapsamlı bir araştırma yapılmış değildir. Bu durumdan dolayı var olan kazılarda ele geçen buluntulardan Pers Dönemi kapı tipi steller ile M.S. 1. yüzyıla ait parçalar arasında kesintisiz bir anıt geleneğinin varlığı tahmin edilebilir. Diğer yandan tarihsel olaylardan dolayı Pers Dönemi ile Erken İmparatorluk Dönemi arasındaki kapı taşlarının sayısının sonrasına göre az olduğu da bir gerçektir.¹²⁸

Kullanılan malzeme tip ve dekorasyona bağlı olarak rastlanılan gösterişli ve ucuz örnekler için farklı müşteri sınıfları vardı. İşlenen kullanım eşyası ve yazıtlara

¹²⁵ Kelp, s. 76.

¹²⁶ Kelp, s. 78.

¹²⁷ Waelkens, ss. 15,16.

¹²⁸ Waelkens, s. 16.

göre müşteriler kent nüfusuna ait tüccar ve esnaf olduğu gibi çiftçi köylü ve çobanları da içermekteydi. Kölelerin dahi mezar taşları bulunmuştur.¹²⁹

3.1. TİPOLOJİ

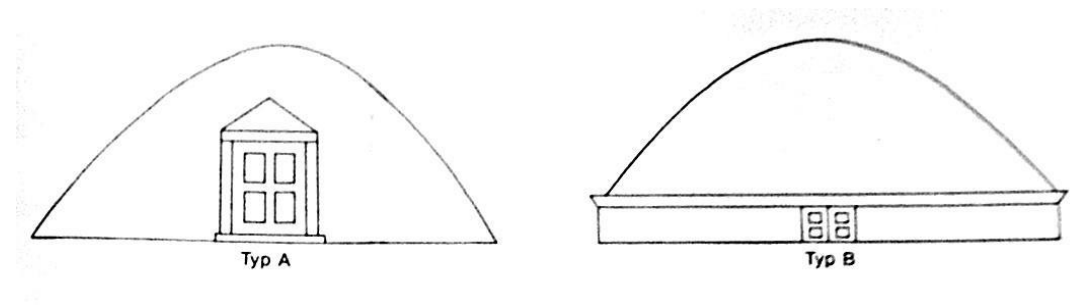
Kapı temalı mezar taşları kendi içerisinde farklı gruplara ayrılmaktadır. Bunlar Tümülüs veya mezar odalarının girişlerine yerleştirilen kapı taşları, serbest duran mezar stelleri ve sahte kapı taşlarıdır. Bizim yoğunlaşacağımız konu ise serbest duran mezar stelleridir. Buradaki kapı, kenarlarda plaster veya çerçeve ile üstte bir alınlıktan oluşmaktadır. Sahte kapı taşlarında ise bu özelliklere rastlanmaz. Sadece kabartma şeklindeki kapı betiminden oluşur. Konumuz olan kapı temalı mezar stellerini incelemeye aldığımızda onunda kendi içerisinde gruplara ayrıldığını görmekteyiz. Phrygia'ya özgü kapı betimli stellerden bahsederken daha sağlıklı bilgi vermek adına çoğunlukla M. Waelkens'in "Die Kleinasiatischen Türsteine" adlı kitabından faydalanmış bulunmaktayız. M. Waelkens Phrygia bölgesindeki çoğu kapı betimli mezar steli incelemiş ve herkesçe kullanılan bir tipoloji oluşturmuştur. Bu bölümde de kısaca bu tipolojiden bahsedeceğiz.

3.1.1. Tümülüs Eteklerinde Bulunan Kapı Taşları (Tip A ve B)

Bilinen en eski kapı taşı formu tümülüs eteklerinde karşımıza çıkar. İnsitü olarak ele geçmeyen, çoğu mezardan uzaklaştırılmış olan kapı taşları coğrafi dağılım açısından bize pek bilgi vermemektedir. Genel olarak Phrygya'nın sınır bölgelerinde görüldükleri aktarılan bilgiler arasındadır. Bu kapı taşları kendi içinde iki gruba ayrılır. Bunlardan ilki Tip A; ön ve arka yüzü açık cepheli ve bir krepis bağlantısı olmayan bu sahte kapılar tümülüs eteklerinde yerleşik olarak bulunmaktaydılar. Bu tipe M.Ö. 6. yüzyılın ikinci çeyreğinde rastlanmaktadır ve yalnızca Karaburun ve İkiztepe'de bulunur. Bu kapılar sembolik bir girişi tarif eden sahte kapılardır. Karaburun'da mezar odası ve sahte kapı arasında bir koridor olmasa da İkiztepe'de kısa bir koridor geçişi bulunmaktadır. Ama hiçbir zaman gerçek anlamda işleyen bir kapı olmamıştır. Bu başlık altındaki diğer kapı taşı Tip B olarak adlandırılmıştır. Bu tip, A'dan farklı olarak krepis bağlantısı olan kapı

¹²⁹ Waelkens, s. 16.

taşlarıdır. Tip A'ya göre bu gruba giren örnekler çok azdır. Kışlaköy ve Pessinus buluntuları bu tipe örnek olarak gösterilebilir.¹³⁰

Şekil 1: Tip A ve B'ye örnek çizim. (Waelkens, 1986, taf.107)

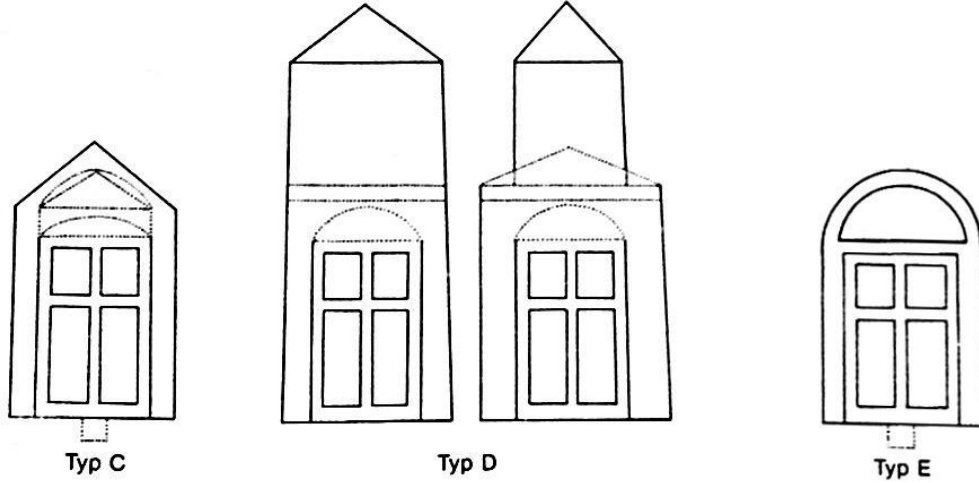
3.1.2. Serbest Duran Kapı Stelleri

Bir yapıyla bağlantısı bulunmayan bu steller kendi içinde üç farklı gruba ayrılmaktadır. (Tip C, D ve E) Bunlardan ilki alınlıkla taçlandırılmış kapı stelleridir. Tip C, dikdörtgen formlu yukarıya doğru hafifçe daralan, ön tarafın tümü veya bir kısmı kapı motifiyle doldurulan sivri alınlıklı stellerdir. Alınlıkla taçlandırılmış steller arasında görülen en yaygın formdur. Bu tipin yayılım alanı Kuzey Phrygia, özellikle Aizonai ve yukarı Tembris nehri yatağıdır. Doğu-Batı Phrygia ve sınırda Galatia, Pisidia'da da rastlanır. C tipi steller genellikle bir, istisna olarak iki kapılıdır. Bu tipte üçgen ve Suriye tipi alınlıklı olarak ikiye ayrılmaktadır. Diğer form Tip D olarak adlandırılır. Tip C'den farklı olarak iki katlı sivri alınlıklı stellerdir. Birlikte çalışılmış iki parçadan oluşan (alt kısım kapı, üst kısım sivri bir stel) alınlıkla taçlandırılmış stellerin bir üst varyasyonudur. Ele geçen en eski örnek M.Ö. 1. yüzyılın birinci yarısına aittir ve Magnesia'dan gelmektedir. D tip büyük ihtimalle Mysia ve Bithynia'da Geç Hellenistik Dönem'den bu yana sevilen, geçmişi pers dönemine kadar uzanan çoklu resim alanlarından oluşan stellerin bir varyasyonudur. Bithynia'da çoğalmıştır. En çok orta Sakarya havzasında ve Kuzey Phrygia kenti Dorylaion'da ortaya çıkar.¹³¹ Son olarak Tip E olarak adlandırılan kemerli steller bu gruba dahildir. Bunlar tek kapı tasvirli sade kemerli stellerdir. Kemer yarım daire ye

¹³⁰ Waelkens, s. 4.

¹³¹ Waelkens, s. 5.

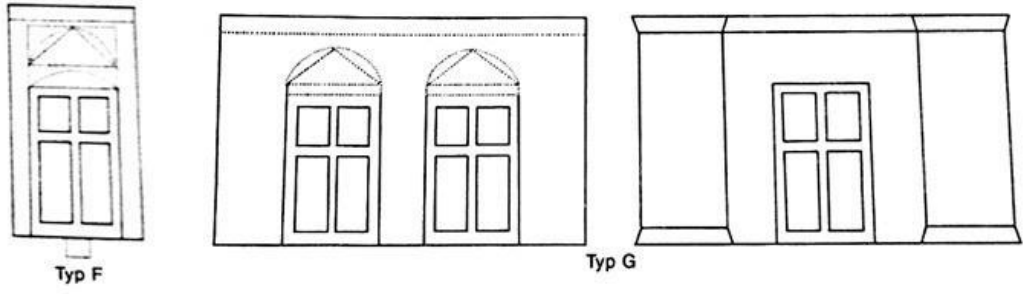
yakın veya at nalı şeklinde düzenlenmiş olabilir. Bu tip Kuzey ve Merkez Phrygia ile Güney Galatia bölgesinde sınırlı kalır. Bu kapı betimli stellerin çoğu M.S. 3. yüzyıldan kalmadır. Ya bölgesel çalışmalardır ya da C tip kapı stellerinin geç uygulamalarından biridir.

Şekil 2: Tip C, D ve E'ye örnek çizim. (Waelkens, 1986, taf.107)

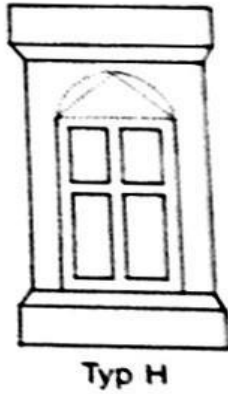
3.1.3. Dikdörtgen Kapı Stelleri

Bunlarda kendi arasında iki forma ayrılır. İlki Tip F olarak adlandırılan dikey dikdörtgen formlu stellerdir. Yüksek köşeli bu stellerin Tip C'nin varyasyonu olduğu düşünülmektedir. Bunlar Merkez Phrygia'nın batısında sıklıkla görülür. (Aizanoi, Dorylaion ve Pessinus (Galatia)). Diğer bir form ise Tip G'dir. Bu stelin Tip F'den farkı yatay dikdörtgen formda olmasıdır. Buluntu yerleri Tip F ile benzerlik göstermektedir. Yatay olarak geliştiği için üzerlerindeki kapı betimi 2 ila 4 arasında değişiklik göstermektedir.

Şekil 3: Tip F ve G'ye örnek çizim. (Waelkens, 1986, taf.107)

3.1.4. Sütun Formlu Kapı Stelleri

Bu başlık altında tek bir form vardır o da Tip H'dir. Bu steller şekil itibariyle bomoslara¹³² benzetilmektedir. Bomos terimi Küçük Asya'da sütun formlu kare ya da dikdörtgen kesitli mezarları kapsar. Üstten ve alttan bir, üç ya da tüm tarafları dönen profil, yüksek mezar sunağı görüntüsü verir. Bu tipe özellikle Doğu Phrygia ve Lykaonia'da rastlanır. Tahminen en geç M.S. 2. yüzyılda Amorion'da ortaya çıkmışlardır. Temel özelliği yalnızca ön tarafın profil olmasıdır.¹³³

Şekil 4: Tip H'ye örnek çizim. (Waelkens, 1986, taf.107)

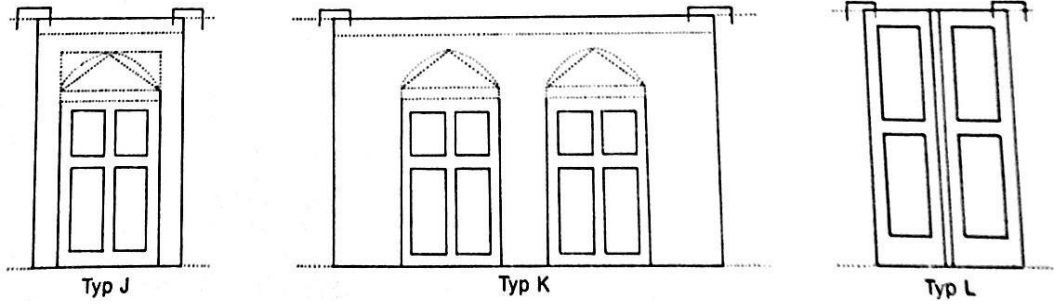
3.1.5. Mezar Yapılarına Monte Edilmiş /Yerleştirilmiş Kapı Taşları (Tip J, K ve L)

Lahit ve mezar evi benzeri yapılar tahminen büyük, üzerinde çalışılmış ve kenetli taş bloklar ve dört köşeli taşlardan oluşmaktadır. Bunlar mezar yapısının ön cephesini oluştururlar. Bazen yapıtın farklı taraflarında yer alabiliyorlardı. Bazıları kenetle çengellenmemiş, oyulmuş kertiğe yerleştirilmişlerdir. Bu gruptaki ilk

¹³² Yunan mimarisinde temenos içerisinde yer alan tapınaklara bağlı altarlara verilen isim.

¹³³ Waelkens 1986, s. 6-7.

örneğimiz Tip j, gösterişli lahitlerin kısa kenarlarına monte edilmiş dikey, dikdörtgen yapıdaki basit formlu stellerdir. Bu tipe en geç M.S. 2. yüzyıldan itibaren Merkez Phrygia (Synnada, Prynnessos, Dokimeion, Akarçay havzası) ve Galatia'da (Ankyra, Pessinus) rastlanmıştır. Diğer form Tip K'dır. Bunlar ev benzeri mezarların girişlerine yerleştirilmekteydi. Pessinusta J tip anıtlarla birlikte bir grup oluştururlar. Tahminen Prynnessos, Orkistos (merkez Phrygia) ve güney Phrygia'nın batısına kadar yayılmıştır. Bu tipin Pessinus ve Güney Phrygia örneklerinde iki ya da üç kapı tasvir edilmiştir. Son olarak Tip L'den bahsedeceğiz. Bu tip çerçevesiz bir kapıdan oluşur. Bu yüzden sahte kapılar olarak da adlandırılmışlardır. Üst ve yan duvar düzenlemelerinden bu tipinde bir yerlere monte edildikleri anlaşılmaktadır. Gerçek bir kapı işlevi görmedikleri için hareket ettirilemezler, sabittirler. Bunlara az da olsa Akmonia, Philomelion, Antiocheia ve Aizanoi'de rastlanır.¹³⁴

Şekil 5: Tip J, K ve L'ye örnek çizim. (Waelkens, 1986, taf.107)

¹³⁴ Waelkens 1986, s. 8-9.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AFYON MÜZESİ'NDE SERGİLENER KAPI TİPİ MEZAR STELLERİ

Bu bölümde teze konu olan Afyon Müzesi bahçesinde sergilenen 14 adet kapı betimli mezar stellerinden bahsedeceğiz. Mezar stellerinden bahsetmeden önce bölgedeki üretim yerleri ve tipolojisinden kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. Waelkens'e göre bölgede üç adet kapı betimli stel grubu gözlemlenmektedir. Bunlardan ikisi Dokimeion beyaz mermerini kullanmaktaydı. Bunlar Synnada J Tipi ve Dokimeion J Tipi'dir. Ayrı olarak birde K Tip steller bu bölgede mevcuttur. Tek tek biçimsel özelliklerden ve tarihmeden bahsedecek olursak Synnada J Tip steller Geç Traianus - Erken Hadrianus Dönemi'nden başlayıp Antoninus Pius dönemine kadar kullanılmıştır. Bu tip üç tarafı işlenmiş çerçeveli kapı, üstte ise üçgen kabartma şeklinde yapılan çatıdan oluşur. Betimlenen kapı çoğunlukla iki kanatlıdır. Genelde dört panelden oluşan bu kapıların başlarda bir ila üç paneli boş kalırken diğer panele gösterişsiz kapı tokmağı veya anahtar aynası işlenmekteydi. Kapının dış çerçevesi lesbos kymation sırası ve üç adet düz banttıan oluşmaktaydı. Her ne kadar düzenli bir gelişim göstermese de bu düz bantlar Hadrianus Dönemi'nden başlayarak önce ikiye sonra da bire düşürülmüştür. Alt eşik ve çatı arasında profilli yuvarlak bir çubuk/pervaz bulunur. Alınlık çapraz kenarları önceden sıradan pervazlarken, Geç Hadrianus Dönemi'nde iç kısma lesbos kymation sırası eklenmiştir. Ayrıca iç kenarlarda bir çentik sırası da, görülen özellikler arasındadır. Alınlığın çapraz kenarlarında bitki motifleri yer alır. Alınlık ortasında ise kalkan, çiçek rozeti, kartal veya gorgon başı kullanılmaktadır.¹³⁵ Çalışılan stellerden dört tanesi bu gruba dahildir.

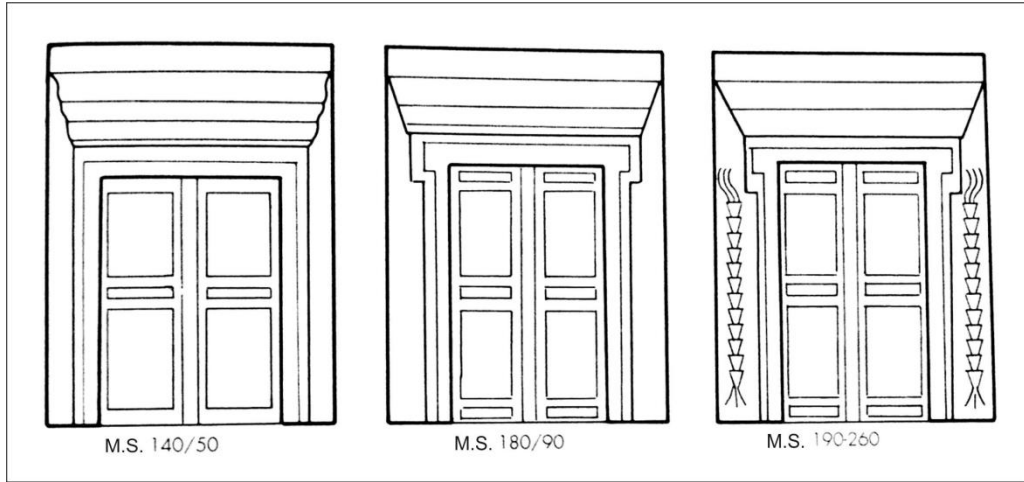
¹³⁵ Waelkens, ss. 188-190.

Şekil 6: Kapı Betimli Stel Gelişimine örnek çizim. (Lochman, 2003, s. 117)

İkinci grup olan Dokimeion J Tip kapı betimli steller Hadrianus Dönemi'nden 3. yüzyılın son çeyreğine kadar kullanılmıştır. Bu steller lahit benzeri ev tipi mezarların ön taraflarında bulunuyordu. Bu grubun taşları Prynnesos ve Dokimeion'dan tedarik ediliyordu. Tipolojik olarak stelin tepe kısmı lentoludur ve kademeli olarak yükselen alınlıktan oluşur. Kapılar genelde çift kanatlıdır ve tam ortada ayaklı sütun formunda bir yapı elamanı mevcuttur. Cephelerde genellikle lesbos kymationu içeren bantlar mevcuttur. Stellerin yan tarafları ya kazınıp pürüzsüzleştirilmiş ya da çentik formunda derinlik verilmiştir. Kapı çerçevesi dikdörtgen formdan M.S. 2. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar zamanla yukarıya doğru incelen bir forma dönüşmüştür. Stel M.S.180 yılı sonrasında M.S. 3. yüzyıla kadar dorik bir form alır. Başlarda Hadrianus Dönemi'nde üç fasciadan oluşan çerçeve, M.S. 2. yüzyılın ortalarında iki, daha sonrasında ise tek fasciaya düşer. Zamana göre değişen bu biçim özellikleri aynı başlık altında farklı tipolojilerin görülmesine neden olmuştur.¹³⁶ Bizim incelediklerimiz arasında ise bu gruba dahil olan sekiz adet stel mevcuttur.

¹³⁶ Daha detaylı bilgi için bakınız: Waelkens 1986, ss. 188-190.

Şekil 7: Kapı Betimli Stel Gelişimine örnek çizim. (Lochman, 2003, s. 117)

Son olarak K Tip steller Hadrian Dönemi'nden M.S. 3. yüzyılın başlarına kadar kullanılmıştır. Bunlar muhtemelen bir mezar yapısına monte edilmiş kapı taşlarıydı. Mermer ya da tuf taşından yapılmış, ortada çerçeve ve kabartmalı bir alınlık içeren kapı tasviri bu tipin bilinen özelliklerindedir. Synnada J Tip ile ilişkilendirildiğinden dolayı tarihlendirilebilmiştir. Buluntu yeri olarak Prymnesos ile sınırlı kalmış ve tahminen burada üretilmiştir.¹³⁷

4.1. SYNNA DA J TİP GRUBUNA DAHİL STELLER

Bu gruptaki ilk stelimiz katalog bölümünde KBMS 1 olarak isimlendirilmiş steldir. Buluntu yeri Afyon'da kaldırılan büyük mezarlıktır. Beyaz mermerden yapılmış olan bu stelin arka kısmı kaba yontu şeklinde bırakılmıştır. Basit bir kapı motifinin yer aldığı stelde alınlığın üst kısmında kırıklar mevcuttur. Stel Synnada J Tip'ten farklı olarak üçgen (C Tip) çatıya sahiptir. İki fascia ile geçilen üçgen alınlığın merkezinde sade ve basit formda bir kalkan motifi yer alır. Üçgen alınlığın dış hattı ise sarmaşık bitki motifleriyle bezenmiştir. Çok stilize olan bu desenler hafif kabartma şeklinde yapılmıştır. Aynı basitlikte yapılan kapı motifi 4 panele ayrılmıştır. Bir panel boş bırakılmış, iki panele kapı tokmağı işlenmiş, bir panele ise anahtar aynası yapılmıştır. Ayrıca stelde iki satırlık Grekçe yazıt mevcuttur. Yazıtın içeriğine baktığımızda Nana adlı kadının bu steli babası, eşi ve kardeşi anısına yaptırdığı anlaşılmaktadır. Bu stel M. Waelkens tarafından İmparator Hadrianus Dönemi'ne tarihlendirilmiştir.

¹³⁷ Waelkens, s. 189.

Diğer stelimiz KBMS 2, Afyon'da basit Roma mezarlığından ele geçmiştir. Stel beyaz mermerden yapılmıştır. Ön yüzündeki unsurlar alçak kabartma şeklinde işlenmiş, arka yüzü kaba bırakılmıştır. Dikdörtgen şekli ve üçgen alınlığıyla stel bu gruba uymaktadır. Benzerlerinden farklı olarak daha sade işlenmiştir. Üçgen alınlık tepe ve yan akroterlerde palmet motifi ile işlenmiştir. Merkezde ise kalathos motifi yer almaktadır. Tepe akroterin iki yanında ise birer kalkan motifi bulunmaktadır. Kapı betimi ise dört panelden oluşur. Alttaki iki panel boş bırakılmış, üstteki iki panelde bir kapı tokmağı ve anahtar aynası bulunmaktadır. Bolvadin'den ele geçen benzer bir stel Lochman tarafından yayınlanmıştır¹³⁸. Aynı formda üçgen alınlığa sahip stelde, KBMS 2'deki gibi iki pano boş bırakılmıştır. Diğer panolarda ise benzer motifler işlenmiştir. KBMS 2'den farkı ise alınlık ve akroterlerdeki bezemelerdir. T. Lochman'ın yayınladığı benzer örnekten yola çıkarak bu steli M.S. 2. yüzyıl ortalarına tarihlendirebiliriz.

KBMS 3, bu grubun yerel bir taklidir. Stelin buluntu yerinin Synnada veya Güney Akarçay ovası olduğu düşünülmektedir. Beyaz Dokimeion mermerinden yapılmış stel dikdörtgen formdadır. Sol alt köşedeki küçük kırık dışında eser tamdır. Kapı motifi çerçevesizdir ve çok derine işlenmemiştir. Dört panelden oluşan kapının sol alt ve üst paneli boş bırakılmıştır. Sağ alt ve üst panelde ise kapı tokmağı ve anahtar aynası işlenmiştir. Kapı motifi yukarıda üç silme ile üçgen alınlığa bağlanır. Üçgen alınlık merkezinde kalkan motifi yer almaktadır. Alınlık tepe ve yan akroterlerinde ise palmet motifleri görülmektedir. Palmetler arasında sarmaşık bitki motifleri ve birer tane çiçek rozeti bulunmaktadır. Stel üzerinde el yazması şeklinde yeni Phrygce yazıt vardır. Steli yaptıran kişi babası adına yaptırdığı stele zarar verenler için lanetleme yazısı kullanmıştır. Stel üzerinde işlenen palmet motifinden yola çıkılarak M.S. 160 ila 3. yüzyıl arasında tarihlendiği söylenebilir. Bu bilgiye paralel olarak M. Waelkens tarafından yayınlanan stel M.S. 2. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmiştir.

KBMS 4 alınlıktaki unsurlar açısından KBMS3'teki steli andırmaktadır. Şuhut höyük eteklerinde bulunan stel, beyaz mermerden yapılmıştır. Alınlık ve kapı motifinin birleşim yerinden kırık olan stel sonradan birleştirilmiştir. Stel üzerindeki kırıklar ve harç izlerinden müzeye gelmeden önce yapı malzemesi olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Dikdörtgen formda olan stel üzerinde çerçevesiz kapı motifi yer alır. Dört panele ayrılan kapıya sırayla çiçek rozeti, köşeleri kalp yapraklı anahtar aynası ve iki adet kapı tokmağı motifleri işlenmiştir. Kapının üst kısmından kademeli

¹³⁸ Lochman, III11, Abb.92.

olarak dışa doğru yükselen alınlık eklenmiştir. Üçgen alınlığın ortasında kalkan motifi ve Grekçe yazıt vardır. Alınlığın tepe ve yan akroterleri palmet motifiyle süslenmiş, palmetler arasında ise sarmaşık bitki motifleri vardır. Üst köşelere doğru birer çiçek rozeti yer almaktadır. KBMS3' e benzer olarak anı için yaptırılmış bu stelde de lanetleme yazısı bulunmaktadır. Alınlık tipolojisi itibariyle bu steli M.S. 130 ile 170 arasına tarihlendirebiliriz.

4.2. DOKİMEİON TİP J GRUBUNA DAHİL STELLER

Bu gruba dahil 8 adet stel bulunmaktadır. Bunlardan ilki KBMS 5, Afyon İncehisar civarından ele geçmiştir. Beyaz mermerden yapılan stel küçük kırıklar dışında tamdır. Üç adet çerçeve ile çevrelenmiş kapı motifi tam ortadan, kaidesi ve başlığı olan sütun benzeri bir silmeyle ikiye ayrılmıştır. Dört adet panele sırasıyla çekiç, ayna, kalemlik ve iğ ile öreke işlenmiştir. Kapının üst kısmında kademeli olarak yukarı ve yana doğru genişleyen arşitrav benzeri bir alınlık vardır. Ayrıca alınlık ve kapı lentosu üzerinde Grekçe yazıt mevcuttur. Önceki stellere benzer şekilde burada da lanetleme yazısı görülmektedir. M. Waelkens tarafından yayınlanan stel M.S. 175/80 yıllarına tarihlendirilmiştir.

KBMS 6'daki eser Gedik Ahmet Paşa hamamının onarımı sırasında ele geçmiştir. Beyaz mermerden yapılmış eserde küçük tahribatlar ve çatlaklar mevcuttur. KBMS 5 teki eserle aynı biçim özelliklerine sahiptir. Ondaki farkı kapı betiminin daha dar oluşu ve alınlığın daha az çıkıntılı oluşudur. Panelleri üzerindeki motifler sırayla sepet, anahtar aynası, iğ ve öreke son olarak da kalemliktir. Eser üzerinde bir yazıt rastlanmamıştır. M. Waelkens ve T. Lochman tarafından yayınlanan bu stel M.S. 170 civarına tarihlendirilmiştir.

Önceki iki stelle biçimsel açıdan benzerlik gösteren KBMS 7, Afyon Çavdarlı Köyü mevkiinden ele geçmiştir. Beyaz mermerden yapılmış stelin alınlık kısmında ve yan taraflarında kırıklar mevcuttur. Alınlık yukarıya doğru kademeli olarak yükselen arşitrav görünümündedir. Üç kenarı çerçeveli kapı bölümü kesin çizgilerle panellere ayrılmaya da dört ayrı bölümün olduğu görülmektedir. Bu bölümler kısa kenarları konkav olan dikdörtgen çentiklerle sınırlandırılmıştır. Panellerde sırasıyla bir çift eldiven, meşale, ayakta bir kadın ve bir erkek figürü yer almaktadır. Alınlık şekli ve insan figürlerinin değerlendirilmesiyle bu steli M.S. 170 civarına tarihlendirebiliriz.

KBMS 8 Afyon'da kaldırılan büyük mezarlık alanından ele geçmiştir. Beyaz mermerden yapılan stelin alınlık kısmı kırık ve noksandır. Önceki stellerden farklı olarak alınlık ve kapı arasında üst köşelerde T şeklinde çıkıntısı olan bir çerçeve yer almaktadır. Dört panelden oluşan kapı motifinde çerçeveleri sınırlandıran dikdörtgen çentikler mevcuttur. Panellerde sırasıyla boydan insan figürleri, iğ ve öreke ve kalemlik bulunmaktadır. Ayrıca stelin alınlık kısmında Grekçe yazıt mevcuttur. Muhtemelen yazıtın tamamı değildir ve içerik olarak uyarı/lanet ifadeleri yer almaktadır. Alınlık çıkıntısı ve insan figürlerinden yola çıkarak bu steli M.S. 180 sonrasına tarihlendirebiliriz. M. Waelkens yayınında bu stel için M.S. 215/20 tarihini uygun görmüştür.

KBMS 9 Afyon'da Çapak Çayırı civarından ele geçmiştir. Beyaz mermerden yapılan stelin alınlık kısmı kırık ve noksandır. Ayrıca kapı betiminin sağ ve sol tarafında çokça kırık ve tahribat mevcuttur. KBMS 8'deki stelle aynı alınlık tipine sahiptir. KBMS 8'den farklı olarak paneller üzerine işlenen motifler daha belirgin ve özenlidir. Benzer bir şekilde bu stelde de panelleri sınırlandıran dikdörtgen çentikler mevcuttur. Dört panelde sırasıyla boydan bir erkek, bir kadın, yazı takımı ve tarak figürleri işlenmiştir. Stelin alınlık kısmında Grekçe yazıt mevcuttur. Büyük kısmı kırık olan yazıtın anlaşılabilir tarafında diğer yazıtlarda gördüğümüz lanetleme konusu işlenmiştir. Stel bezeme ve alınlık tipolojisine eşdeğer olarak T. Lochman tarafından M.S. 200 civarına tarihlendirilmiştir.

KBMS 10'un buluntu yeri bilinmemektedir. Stel alınlığının sağ üst köşesinde kırık mevcuttur. Onun dışında tamdır. Alınlık, T şeklindeki kapı lentosunun üzerinden kademeli olarak yükselir. Kapı motifi dört panelden oluşmaktadır. Panellerde sırasıyla ayakta bir erkek, bir kadın, yün sepeti ve anahtar aynası işlenmiştir. Diğer stellerden farklı olarak kapı çerçevesinin sağ ve sol dış kenarında halat benzeri bir cisimle yukarıdan aşağıya doğru birbirine bağlanmış top şeklinde üç figür bulunmaktadır. Bunların yün yumağı veya haşhaş bitkisini temsil ettiği düşünülebilir. E. Pfuhl- H. Möbius' un yayınladığı İzmir ve Afyon buluntusu iki stel (Fig. 426, 427), KBMS 10 ile benzerlik teşkil etmektedir. Biçim ve yandaki bezeme unsurları büyük oranda benzer olan stellerin, 3. yüzyıldan 4. yüzyıl başlarına kadar görüldüğü belirtilmiştir.¹³⁹ Waelkens'in yayınlamış olduğu Afyon buluntusu iki stelde (Waelkens, 1986: Nr. 482, 504) KBMS 10 ile benzerlik göstermektedir. Aynı şekilde alınlık ve yan bezeme unsurları benzer olan stelleri Waelkens M.S. 3 ile 4. yüzyıl arasında

¹³⁹ Ernst Pfuhl- Hans Möbius, *Die Ostgriechischen Grabreliefs I*, Verlag Philipp von Zabern, Germany, 1977, s. 107.

tarihlendirmiştir. Tüm bu verilerle yan tarafta işlenen unsurlar, alınlık ve insan figürleriyle değerlendirildiğinde stelin M.S. 3. yüzyıldan olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Lochman tarafından yayınlanan stel daha kısa aralıklar olan M.S. 220/30 civarına tarihlendirilmiştir.

KBMS 11, Afyon Çay yolu üzerinde Değirmendere Köyü'nden ele geçmiştir. Küçük kırıklar dışında eser tamdır. Alınlık kısmı işlemeli arşitrav görünümündedir. En alttan başlayarak sırasıyla boncuk dizisi, ion kymation sırası, akantus yaprakları ve en üstte palmet sırası yer almaktadır. Kapı motifini dikey olarak ikiye ayıran unsura kaide ve başlıkla sütun görünümü verilmiştir ve üzerine spiral bitki motifleri işlenmiştir. Kapı dört panelden oluşmaktadır. Panellerde sırasıyla bir kadın portresi, anahtar aynası ve iki adet aslan başlı kapı tokmağı yer almaktadır. Ş. Karagöz yayınında Afyon buluntusu olan, alınlık ve aslanlı kapı tokmakları benzer olan steli M.S. 1. yüzyıla tarihlemiştir.¹⁴⁰ KBMS 11'den farkı ise panel unsurlarında insan portresi olmayışıdır. Stellerdeki insan portreleri M.S. 140 sonrası yaygınlaşmaya başlamıştır. Ancak buradaki genç kadın portresindeki yüzü çevreleyen saçların ortadan ikiye ayrılıp dalgalar halinde kulak üzerinden arkaya doğru uzanan hali, Geç Hellenistik Dönem'de sıkça görülen ve Geç Cumhuriyet Dönemi'nde de Romalı kadınlar arasında moda olan saç tipidir.¹⁴¹ M. Waelkens ise bu steli palmet motifleri ve Dokimeion lahitlerindeki alınlık örneklerine dayanarak İmparator Hadrianus Dönemi'ne tarihlendirmiştir.

KBMS 12, Afyon Sultandağı'ndaki kazıdan ele geçmiştir. Beyaz mermerden yapılmış stel tamdır. Alınlık motifleri KBMS 11 ile benzerlik göstermektedir. Alınlıkta aşağıdan yukarıya doğru sırasıyla boncuk dizisi, ion kymationu ve en üstte palmet sırası yer almaktadır. Üç kenarı çerçevesi kapı motifi dört panele ayrılmıştır. Panellerde sırasıyla yazı takımı, anahtar aynası ve iki adet halka biçimli kapı tokmağı işlenmiştir. M. Waelkens'in yayınında yine Afyon buluntusu bir stel¹⁴², alınlık unsurları ve biçimsel olarak KBMS 12 ile benzerlik göstermektedir. Fakat yayınladığı stel için herhangi bir tarihleme önerisinde bulunmamıştır. T. Lochman tarafından yayınlanan KBMS 12, alınlık ve biçimsel özelliklerine bakarak M.S. 140-150 yıllarına tarihlendirmiştir.

¹⁴⁰ Şehrazat Karagöz, **Anadolu'dan Mezar Stelleri: Arkaik-Greko Pers-Hellenistik-Roma Bizans Çağları**, İstanbul, 1984, Nr. 28.

¹⁴¹ Suhal Sağlan, "Anadolu'dan Roma Cumhuriyet Dönemi'ne Ait Kadın Portreleri", **TÜBA-AR**, Sayı: 20, 2017, Ankara, s.174.

¹⁴² Waelkens, Nr.493.

Yukarıda bahsettiğimiz Afyon buluntusu olan steller dışında konumuza dahil iki adet stelimiz ise Uşak'tan ele geçmiştir. Bu steller yukarıda anlatılan iki grubun içinde yer almamaktadır. KBMS 13, Uşak Banaz'dan ele geçmiş ve beyaz mermerden yapılmıştır. Stelin sağ ve sol dış kenarlarında kırıklar mevcuttur. Stel cepheden geniş bir çerçeveye sahip, yatay biçimli dikdörtgen niş benzeri kapıdan oluşmaktadır. Kapı çerçevesinin sağ ve sol yanı bitki motifleriyle süslenmiş, üst alınlık kısmında ise merkezde Tabula Ansata¹⁴³ ve iki yanında eski Ahit ruloları¹⁴⁴, iç ve öreke bulunmaktadır. Bu stelde diğerlerinden farklı olarak iki adet kapı işlenmiştir. Kapılar korinth tarzı başlık bulunan bir sütunla ayrılmaktadır. Her kapı kendi içinde dört panele ayrılmıştır. Sol kapıda sırasıyla dikdörtgen plaka, anahtar aynası, ayna, meyve sepeti ve kapı tokmağı yer alır. Sağ kapıda ise dikdörtgen plaka, anahtar aynası, meyve sepeti ve ayna işlenmiştir. Bu stel Waelkens tarafından Akmonia Tip G grubuna dahil edilmiştir. Bu grup M.S. 2. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonlarına kadar görülmektedir. Bu stellerin tipik özellikleri iki kanatlı kapı, zengin süsleme unsurları ve Tabula Ansata kullanımınıdır. Bu tipte kullanılan bezeme unsurları M.S. 2. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar çiçekler, haşhaş başları ve palmetlerden oluşan kompozit dallardır. Sonraları yanlarda işlenen çiçek motiflerine ve en son da sade yaprak motiflerine dönüşürler. Ayrıca bu grupta matkap kullanımında da bir artış vardır. Grubun diğer stellerden farklı bir atölyede yapıldığı düşünülmektedir.¹⁴⁵ Boyut ve ihtişamına bakıldığında bu stellerin zengin aileler için yapıldığı çok açıktır. KBMS 13 grubun en güzel örneklerinden birisidir. Stel üzerinde Grekçe yazıt bulunmaktadır. Waelkens'e göre yazıtta bahsi geçen isimlerden bu stelin Yahudi veya Hıristiyanlara ait olduğu söylenebilir. M. Waelkens tarafından yayınlanan bu stel İmparator Antoninus Pius (M.S. 138-161) dönemine tarihlendirilmiştir.

Son stelimiz KBMS 14, Uşak Sivaslı buluntusudur ve Tip C grubuna dâhildir. Beyaz mermerden yapılan stel küçük kırıklar dışında tamdır. Stel üçgen bir çatıya sahiptir. Çatıda bezeme unsuru olarak palmet ve spiral bitki motifleri yer alır. Alınlığın ortasında ise gorgon başı görülmektedir. Üç tarafı çerçeveli kapı motifi yüzeysel kabartma şeklindedir ve dört panelden oluşur. Panellerde sırasıyla iç ve öreke, anahtar aynası, kalem veya bız benzeri iki obje ve ayna ile tarak yer almaktadır. Ayrıca stelin kapı lentosunda Grekçe yazıt yer almaktadır. M. Waelkens

¹⁴³ Tabula Ansata dar kenarlarında ekler bulunduran dikdörtgen biçimli bir yazıt plakası yahut kitabelik olarak tanımlanabilir. Antik Roma'da yaygın bir biçimde kullanılırdı. Kullanım alanı çok çeşitli olan tabula ansatalar lahitlere ölen kişi hakkında bilgi vermek için asılırdı.

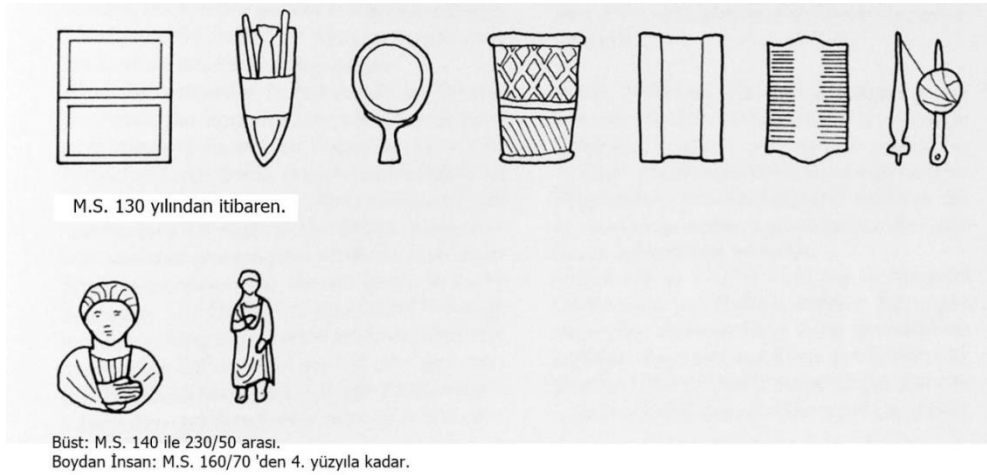
¹⁴⁴ Eski Ahit, Eski Antlaşma ya da Ahd-i Atık, Yeni Ahit'le birlikte Kitab-ı Mukaddes'i oluşturan, Hıristiyanlarca kutsal sayılan kitap. Musevilerin Tanah isimli kutsal kitabıyla büyük oranda aynıdır.

¹⁴⁵ Waelkens 1986, s. 163.

yayınlanmış olduğu bu steli M.S. 212 yılı sonrasına (Orta veya Geç Severus Hanedanlığı) tarihlendirmiştir.

4.3. STELLER ÜZERİNDEKİ BEZEME UNSURLARI

Antik dönemde birçok alanda çeşitli bezeme unsurları kullanılmıştır. Bunlar günlük hayattan nesnelere olduğu gibi, bölgelere göre değişiklik gösteren hayvan ve bitki florasından örneklerde olabilmekteydi. Bu unsurları sadece mezar stelleriyle sınırlandırmak doğru olmaz. Sikkelerden seramiklere, tapınaklardan evlere kadar geniş bir alanda kullanım bulmuşlardır. Biz ise sadece konumuz olan kapı betimli steller üzerindeki unsurları değerlendireceğiz. Stellere işlenen bu bezeme unsurları genelde stel sahibinin cinsiyetini belirten ya da günlük hayatta kullandığı eşyalardan örnekler veya ölümden sonraki yaşamla bağlantılı olduğu düşünülen objelerden oluşmaktadır. Bunlar aşağıda alt başlıklar halinde incelenmiştir.

Şekil 8: Steller Üzerinde Görülen Bazı nesnelere örnek çizim. (Lochman, 2003, s.225)

4.3.1. Tarak

Genellikle kadın mezar stellerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu nesne cinsiyet belirtme ve güzellik unsuru olarak kullanılmış olsa da soyut bir anlam da taşımaktadır. Antik çağ geleneklerine göre ölünün ardından saç yolma¹⁴⁶ ve bir

¹⁴⁶ Homeros, *Odysseia*, Bölüm 4/195, 10/565.

tutamını ölü mezarına yerleştirme ritüeline gönderme yapıyor olabilir. Veya saçın daima uzayan yapısından dolayı yeniden doğuşun gücünü sembolize ettiği de düşünülebilir.¹⁴⁷ Bu nesnenin stellerde M.S. 2. yüzyıldan itibaren kullanıldığı bilinmektedir. Stellerimiz içinde KBMS 9 ve 14'te tarak motifine rastlanmaktadır.

4.3.2. Ayna

Günlük hayatta kadının güzellik unsurlarından biri olan aynalar, mezar stellerinde gerçek anlamından ziyade ölümden sonraki yaşamla olan bağlantısı ile karşımıza çıkmaktadır. Aynaların yuvarlak şeklinden ve ışığı yansıtma özelliğinden yola çıkarak araştırmacılar bu nesnenin Ay ve Güneş ile bağlantılı olabileceğini düşünmektedirler. Antik çağlarda insanlar ruhların bedeni terk ettikten sonra Ay'a gittiğini düşünmekteydiler. Ay'ın evrelerini ise insan hayatının evreleriyle bağdaştırmışlardır. Güneşten aldığı ışığı Dünya'ya yansıtan Ay'ın mezar stellerinde betimlenen ayna motifi ile eşleştirildiği düşünülmektedir. Bu yüzdendir ki ayna mezar stellerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Stellerimizden KBMS 5, 13 ve 14'te bu nesneye rastlamaktayız.

4.3.3. İğ-Öreke ve Yün sepeti

Kadınlara özgü eşyalar olan iğ ve öreke, bereketi ve üretkenliği sembolize etmektedir. Antik çağlarda günlük hayatta sıkça kullanılan nesnelere arasındadır. Roma Dönemi'nde bu nesnelere evlilik törenlerinin vazgeçilmezi durumundadır. Stellerde işlenmesinin nedeni kimilerine göre hem cinsiyet belirtme hem de metaforik anlamda kaderle olan bağlantısından dolayıdır. Tabii steller üzerinde görülmesini sadece kadınlara bağlamak doğru olmaz. İçerdiği farklı anlamlardan genel kavramları simgelediği söylenebilir. Antik çağda yaşamı sonsuz bir döngü olarak gören inanışın stellerdeki yansımaları iğ ve öreke. Kaderin insan hayatını ilmek ilmek ördüğü varsayımı dokuma ile bağdaştırılmıştır. Bu yüzden iğ ve örekenin ölümlerle yaşam arasındaki döngüyü sembolize ettiği düşünülmektedir. Stellerimiz arasında KBMS 5, 6, 8, 13 ve 14'te bu objeye rastlamaktayız.

¹⁴⁷ Tomasz Wujewski, *Anatolian Sepulchral Stelae in Roman Times*, Adama Mickiewicz, Poznan, 1991, s. 20.

İğ ve örekeyle birlikte bazen aynı stelde karşımıza yün sepeti çıkmaktadır. Wujewski'ye göre sepet, iğ ve örekeyle beraber hamaratlığın titizliğin sembolüdür.¹⁴⁸ Bazı stellerde sepet boş olarak tasvir edilirken bazılarında doludur. Yün sepetinin stellerde dolu olarak kullanımı M.S. 1. yüzyıldan sonra başlar. Sepet simgesinin tarımla da bağlantısı vardır. Bazı stellerde sepet tarım ürünlerinin toplanmasında kullanılan "Kalathos" şeklinde betimlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında sepetin birde üretkenlik, bolluk ve bereketi temsil ettiği söylenebilir. Stellerimizden KBMS 2, 6, 10 ve 13'te sepet motifine rastlamaktayız.

4.3.4. Kalemlik (Yazı Takımı)

Bu sembol genellikle erkekler için kullanılmaktadır. Okuryazarlık ve statü simgesidir. Ölü hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlar. Çoğu zaman tek başına betimlenen bu nesne bazense kitap rulolarıyla birlikte işlenmektedir. Bizde görülen örneklerde tek başına işlenmiştir. KBMS 5, 6, 8, 9 ve 12'de bu nesneye rastlanmaktadır.

4.3.5. Kalkan

Erkeklerle ait bir obje olup, birçok mezar stelinde karşımıza çıkmaktadır. Savaş aleti veya ganimeti olan bu obje erkekler için kahramanlık ve güç sembolü olmuştur. Stellerde kılıçla beraber kullanımı M.S. 1. yüzyılda başlamıştır. M.S. 140'tan sonra ise kılıçsız olarak sadece kalkan kullanılmaya başlanmıştır. Roma Dönemi stellerindeki kalkanlar ortasında bir düğme bulunan bombeli halkalar şeklindedir. Kalkan motifi KBMS 1, 2, 3 ve 4'te görülmektedir.

4.3.6. Çekiç

Sadece KBMS 5'te karşımıza çıkan bu nesnenin stel sahibinin mesleğiyle alakalı olduğu düşünülmektedir. Antik dönemdeki mesleklerden yola çıkarak stel sahibinin ya metal işleme ya da mermer ocağında çalıştığını söylemek yanlış olmaz.

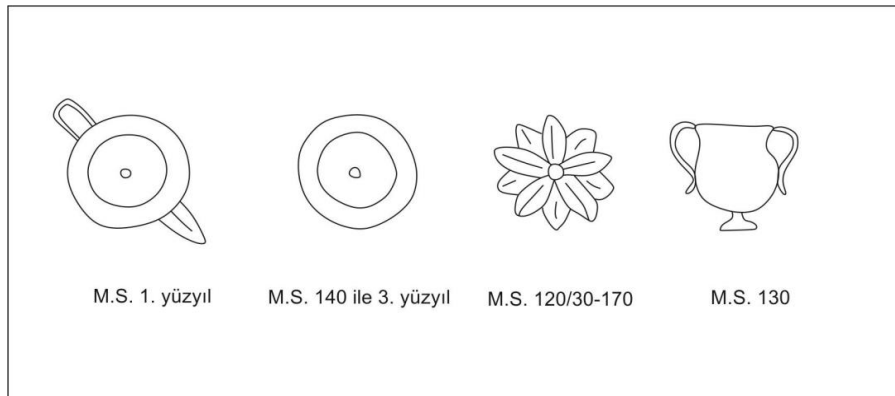
¹⁴⁸ Wujewski, 1991, s. 14.

4.3.7. Anahtar Aynası ve Kapı Tokmağı

Bu iki unsur mezar stellerinde beraber işlendiği gibi ayrı ayrı da kullanılabilir. Evlerin kapısında kullanılan bu aksamaların bu mezar stellerinde de kullanılması ölümden sonraki yaşama geçiş kapısı olduğunu vurgulamak içindir. Bu düşünceyle bağlantılı olarak bir diğer konu ise anahtar aynalarının Tanrıça Hekate ile olan ilişkisidir. Yeraltı dünyasına açılan kapının kilit ve anahtarının sahibi olan tanrıca, mezar stellerinde atribüleriyle kendine yer edinmiştir. Kapı tokmakları ise bu kapıların gerçekliğini vurgulamak için kullanılan sembollerdir. Anahtar aynası ve kapı tokmaklarının beraber işlendiği steller KBMS 1, 2, 3, 4, 11, 12 ve 13'tür. Sadece anahtar aynası işlenen steller ise KBMS 6, 10 ve 14'tür.

4.3.8. Rozet

Dört, beş ve altı yapraklı olabilen çiçek rozetleri sadece mezar stellerinde değil mimari alanında da süsleme unsuru olarak görülmektedir. Dört yaprakla betimlenen rozetin en erken örnekleri bir dairenin haçla dörde bölünmesiyle oluşturulmuş şekilden ibaretti. Bu, evren ve güneşin yaratıcısının sembolüydü. İnsan doğasının ruhani yönünü veya kader çarkını sembolize ettiği düşünülmektedir. Tabii başka bir boyutta tüm bunlar dışında sadece süsleme amacıyla da kullanılmış olabilirler. Altı yapraklı rozet ise genellikle Yahudiler tarafından mezar odalarını süsleme amacıyla kullanılmaktaydı. Bu rozet Güneş ya da bir yıldız simgelemektedir. Dört yapraklı rozet, çalışılan mezar stellerinden sadece KBMS 3 ve 4'te karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 9: Steller Üzerinde Görülen Bazı nesnelere örnek çizim.

(Lochman, 2003, s. 225)

4.3.9. İnsan Figürleri

Kapı betimli mezar stellerinde istisnalar dışında büstler M.S. 140'tan sonra, boydan insan figürleri ise M.S. 160'tan sonra görülmektedir. Bu figürlerin mezar sahiplerini betimlediği düşünülmektedir. Bazı stellerde portre olarak tek kişi betimlerken, bazı stellerde ise kadın ve erkek figürleri bir arada boydan işlenmiştir. Çalıştığımız steller arasında KBMS 7, 8, 9, 10 ve 11'de insan figürleri görülmektedir.

Yukarıdaki öğeler dışında KBMS 14'te bız benzeri obje ve KBMS 7'de bir çift eldiven ve meşale görülmektedir. Bu objelerin ölen kişinin mesleğiyle alakalı olabileceği düşünülmektedir. Eldiven ve meşale stel sahibinin demir ustası olabileceğini akıllara getirmektedir. Tüm bunlar dışında mezar stelleri üzerinde palmetler, çeşitli bitki motifleri ve mimari unsurlar da süsleme elemanı olarak kullanılmıştır.

4.4. MALZEME VE İŞÇİLİK

Çalışmadaki eserlerin hepsi beyaz kaliteli mermerden yapılmıştır. Stellerin işçiliği ön yüzde belirgindir. Hepsinde olmasa da çoğu stelde yan taraflarda kapı çerçevesi dışındaki alanlar düzeltilmiş, stellerin arka kısmı ise kaba yontu olarak bırakılmıştır. Stellerin ön cephesi metal heykeltıraşlık aletleri kullanılarak yontulmuş ve zımparalanarak pürüzsüz görünüm verilmiştir. KBMS 11, 12 ve 13'te matkap kullanımı gözle görülür biçimdedir. Ayrıca steller üzerinde herhangi bir boya kalıntısına rastlanmamıştır.

Kireç taşlarının başkalaşması sonucu oluşan mermerler antik dönemde birçok alanda kullanılmıştır. Mimari ve heykeltıraşlığın yanı sıra konumuz olan mezar stellerinde de özellikle beyaz renkli mermerlerin kullanıldığı bilinmektedir. Mermerler içerdiği yabancı maddelere göre farklı renk ve şekillerde olabilmektedir. Ancak bu tür eserlerde genellikle beyaz mermer tercih edilmektedir. Anadolu'da çeşitli mermer yatakları bulunmaktadır. Çalıştığımız stellerde kullanılan mermerlerin Afyonkarahisar'da Dokimeion (İscehisar) mermer ocaklarından çıkarıldığı düşünülmektedir. Bunlar Synnada mermerleri olarak da bilinirler. Buranın Roma Dönemi'ndeki en eski mermer ocağı olduğu bilinmektedir. İscehisar mermerleri beyaz, sarımsı, bej ve boz renkli, kalın tabakalı, büyük bloklar verebilen, ince kristalli

çok değerli bir mermer türüdür.¹⁴⁹ İlk kez Yukarı Tembris Vadisi'nde bulunan bir stelin M. Ö. 5. yüzyılda Dokimeion mermeri kullanılarak yapıldığı tahmin edilmektedir. Roma Dönemi'nde ise Dokimeion mermerlerinden yapılan lahitlerin ünü Anadolu'ya yayılmıştır. Halikarnassos Mausoleum'unda bulunan bazı eserlerde de Dokimeion mermerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Yaşar Kibici, Ahmet Yıldız, Metin Bağcı, "Afyon Kuzeyinin Jeolojisi ve Mermer Potansiyelinin Araştırılması", **Türkiye III. Mermer Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Sayı: 3-5, 2001, Afyon, s. 75.

¹⁵⁰ Fatih Mehmet Berk, **Antik Kaynaklara Göre İç Batı Anadolu'nun (Phrygia) Jeopolitiği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011, s. 82.

SONUÇ

Kapı betimli mezar stelleri Phrygia bölgesine ait özel bir tiptir. Phrygler göç ettikleri bölgeden Anadolu'ya kültürlerini de taşımışlardır. Kendilerine özgü mezar gelenekleri ve anıtlarını yerleştikleri coğrafyaya benimsetip, Anadolu'da birçok bölgeye yayılmasını sağlamışlardır. Tümülüsler ve kaya anıtları buna örnektir. Konumuz olan kapı betimli mezar stelleri de bu yapıların yansımasıdır. Devasa kaya anıtlarının görkemli cephelerinin minyatür versiyonlarını mezar stellerine işleyip herkesçe kullanılabilmesini sağlamışlardır. Bu mezar stelleri geliri yüksek olmayan orta sınıf halk için idealdi. Şehir merkezlerinden ziyade kırsal alanlarda karşılaşılan bu tip stellerin gelişimi ve yayılımı M.S. 2.-3. yüzyılları kapsamaktadır. Bu tarihlerin öncesi ve sonrasına ait buluntular da vardır. Fakat bu yoğunlukta değildir. Yayılım alanı ise genellikle Phrygia Bölgesi ile sınırlı kalmış, çok azına uç noktalarda rastlanılmıştır. Roma Dönemi ürünleri olmalarına rağmen, dönemin Anadolu'daki örnekleriyle tipoloji ve bezeme açısından oldukça farklıdır. Roma Dönemi mezar stelleri genellikle tapınak cephesini andıran ve üzerinde bir sahne barındıran heykeltıraşlık ürünleriyken bu steller bölgeye has özellik gösterirler. Bezeme ve şekil açısından farklılık gösteren bu eserler dönemin işçilik özelliklerini yansıması bakımından önemlidir. Hellenistik Dönem'e göre sade oluşu, bezeme unsurlarının alçak kabartma ve stilize oluşu, insan figürlerinin işlenişindeki detaylar, matkap kullanımı gibi özellikler stellerdeki dönem unsurlarıdır.

Bu tez çalışmasında Afyon Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmekte olan M.S. 2. - 3. yüzyıllara tarihlenen 14 adet kapı betimli mezar steli değerlendirilmiştir. İncelenen stellerden yedi tanesi M. Waelkens tarafından, dört tanesi T. Lochman tarafından yayınlanmıştır. Bir stelin ise T. Drew-Bear tarafından yazıtı incelenmiştir. İki adet stel ise daha önce yayınlanmamıştır. Çalışma konusunu aldığımızda bu stellere dair yayın olduğu bilgisine sahip değildik. Kaynak araştırması sırasında bu durumu öğrenmiş bulunduk. Bu yüzden konu değiştirmek yerine bölgeye ait bu özel tipi incelemek ve yayınlanmamış iki eserle beraber değerlendirmek istedik.

Bu steller M. Waelkens'in sınıflandırmasına göre kendi içlerinde dört ana gruba ayrılmış, bu gruplar hakkındaki detaylı bilgilerden önceki bölümlerde bahsedilmiştir. Stellerden dört tanesi üçgen alınlığa sahip, dört tanesinin alınlığı ise lentolu yukarıya doğru genişleyen formdadır. İki tanesi arşitrav benzeri bezeme unsurlarına sahip alınlıklıdır. İki stelin alınlık kısımlarının kırık olmasına rağmen şekil itibarıyla lentolu alınlığa sahip olduğu anlaşılabilir. Sadece tek bir stelde iki

kapı motifine rastlanmaktadır (KBMS 13). Son stel ise sivri çatılı stel grubunun içinde yer almaktadır. Stellerde üçgen alınlık, arşitrav benzeri yapı unsurları, sütun ve paye gibi mimari öğelere yer verilmiş, palmet, rozet, akantus yaprakları, yumurta dizisi ve sarmaşık benzeri çeşitli bitki bezeme unsurları kullanılmıştır. Genel itibarıyla steller dönemin özelliklerini yansıtmaktadırlar. Bu stellerin buldukları bölgelerde yerel atölyelerce yapıldığı düşünülmektedir. İki stel hariç diğerleri Afyon il sınırı içinden gelmiştir. Bu steller iki ana gruba ayrılmış ve her gruptaki steller şekil itibarıyla birbiriyle benzer özellik göstermektedir. Uşak buluntusu iki stel ise bunlardan farklı bir tipolojiye sahiptir. KBMS 13 örneklerine çok rastlanmayan nadir steller arasındadır. Çünkü bu tip steller genellikle tek kapılıdır. KBMS 13 ise iki kapılıdır. Diğer Uşak buluntusu stel ise çalışılanlar arasındaki tek sivri çatılı steldir.

Bu steller şekil açısından yörelere göre farklılık gösterse de üzerindeki bezemeler açısından benzer özellikler sergilemektedirler. Kapı figürünün olmazsa olmazı kapı tokmakları ve anahtar aynalarıdır. Bu unsurlar bölgedeki hemen hemen her stelde karşımıza çıkmaktadır. Bunların yapılmasındaki amaç kapı betimini gerçekçi kılmaktır. Ölen kişinin ruhunun gerçekten o kapıdan geçerek farklı bir dünyaya ulaşacağına inanmışlardır.

Mezar stelleri üzerinde sıkça kullanılan öğeler o bölgedeki seri üretim işareti de olabilir. Bu tip stellerde görülen standart kapı tokmağı ve anahtar aynası gibi motifler muhtemelen atölye tarafından ilk etapta yapılmaktaydı. Bunlara ek olarak müşterinin isteğine göre ya cinsiyet belirten unsurlar ya da portre ve insan figürleri eklenmekteydi.

Bezeme unsurları dışında incelenen stellerden sekiz tanesinde yazıt rastlanmaktadır. Altı stelde Grekçe, iki stelde ise yeni Phrygce tercih edilmiştir. Phryg diline M.Ö. 8. yüzyılda kaya mezarlarında rastlanmaktaydı. Anadolu'nun Persler tarafından istila edilmesiyle bu yazıtın kullanımında azalma görülmüştür. M.Ö. 3.-2. yüzyıllarda bazı buluntularda bu dile rastlamak mümkündür. Fakat bu tarihlerden sonra M.S. 2. yüzyıla kadar herhangi bir buluntu üzerinde görülmemiştir. M.S. 2. yüzyıldan sonra mezar yapılarında görülmeye başlanmıştır. Bazı mezar stellerinde Grekçe harflerle yazılan yeni Phrygce olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yazıtlarda genellikle kimin anısı için yaptırıldığına yer verilse de çoğunun sonunda mezar yapılarına zarar verenler için söylenmiş uyarı ve lanetleme unsurları da yer alır. İncelenen yazıtlı stellerin beş tanesinde bu lanetleme ifadelerine yer verilmiştir.

Stelleri üzerindeki unsurlara göre değerlendirecek olursak, KBMS 1'deki stelde bulunan yazıtta bahsi geçen kişilerle ilgili stel üzerinde herhangi bir unsur işlenmemesi dikkat çekmektedir. Sadece kapı unsurları olan anahtar aynası ve tokmakların yapılması, stel sahibi hakkında bize bilgi vermemektedir. Bu da akıllara stelin şahsi olarak yaptırılmadığı, atölyelerdeki hazır üretimlerden olduğu ve alındığı sırada üzerine metnin yazıldığı ihtimalini getirmektedir. Yazıttan anlaşıldığı kadar bu stel üç erkek adına yaptırılmıştır. Bunu kanıtlar nitelikteki tek unsur alınlık üzerindeki gücü temsil eden kalkan motifidir. KBMS 2 deki ana kapı betimi de aynı sadelikte işlenmiştir. Bu stelde dikkat çeken şey ise alınlıktaki kalathos motifi ve yanlarındaki kalkan motifleridir. Kalathosun, hem bereketi, tarımsal üretimi sembolize etmesi, hem de yün kabı vazifesi görmesinden hareketle bir kadına ait mezar steli olduğunu akla getirebiliriz. Stelde birde kalkan motifinin işlenmiş olması akılları karıştırabilir. Ama bu motifler kesin yargı barındırmazlar, her iki cinsiyet içinde kullanılabilirler. KBMS 3 nolu stelde ilk iki steldeki gibi ana kapı üzerinde sadece anahtar aynası ve kapı tokmağı bulunur. Bu stelin çıkarım yapılabilecek unsurları ise alınlıkta bulunmaktadır. Merkezdeki kalkan motifi her ne kadar iki cinsiyet için kullanılabilse de genellikle erkekler için kullanılmaktadır. Ayrıca stelde bulunan yazıt zaten stelin sahibinin erkek olduğunu bize söylemektedir. Alınlıktaki başka bir unsur ise çiçek rozetleridir. Bunlar ise dini sembolize eden detaylardır. Aynı durum KBMS 4'te de görülmektedir. Üzerindeki yazıttan KBMS 4'ün birden fazla kişi için yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Standart bezeme unsurları içeren stelde, ölen kişileri sembolize eden unsurlar bulunmamaktadır. KBMS 5'te ise yazıttan anlaşıldığı kadar bu stel bir kadın ve çocukları için yaptırılmıştır. Kadını sembolize eden unsurlardan ayna ve iç-öreke stel üzerinde görülmektedir. Bunlar dışındaki kalemlik ve çekiç ise muhtemelen çocukları temsil etmekteydi. KBMS 6 da herhangi bir yazıt yoktur fakat kapı motifi üzerinde cinsiyet belirten unsurlara rastlanır. Sepet ve iç-öreke kadını sembolize ederken, kalemlik ise genellikle erkekler için kullanılmaktaydı. Ama burada baskın olan kadın olduğu için kalemlüğün vurguladığı okuryazarlık ve statü neden bir kadın için de kullanılmasın? Bu fikirden hareketle bu stelin bir kadına ait olduğunu söyleyebiliriz. KBMS 7 numaralı stelde yazıt yerine insan figürleri tercih edilmiştir. Bir kadın ve erkek betiminin yer aldığı stel üzerinde bunlara ek olarak bir çift eldiven ve meşale bulunmaktadır. Stel üzerindeki unsurların erkek mesleğiyle alakalı olması bu stelin bir erkeğe ait olabileceğini akla getirir. Yanında işlenen kadın ise muhtemelen kocasının ardından yas tutan acılı eşi sembolize eder. KBMS 8 de ise yazıt bulunmaktadır fakat cinsiyet belirtmemektedir. Üzerindeki detay belli

olmasa da insan figürlerinden ve altlarındaki iç-öreke ve kalemlikten yola çıkarsak hem kadın hem de erkek için yapıldığını söyleyebiliriz. KBMS 9'da da aynı şekilde yazıtta stelin kime ait olduğu belli olmamaktadır. Burada ise erkek figürü ve altındaki kalemlik, kadın figürü ve altında işlenen tarak motifinin olması, iki kişi adına yapıldığını göstermektedir. KBMS 10'da da kadın ve erkek figürü işlenmiştir. Bunlar dışında birde yün sepeti bulunmaktadır. İki insan betimlense bile ikisinin de ölmüş olması gerekmez. Birinin ölen kişinin eşi olma ihtimalide vardır. İşte bu noktada işlenen unsurlardan olan yün sepeti ölen kişinin kadın olduğunu bize söylemektedir. KBMS 11 de ise işlenen genç kız portresinin mezar sahibine ait olduğu aşıkardır. KBMS 12 de ise kapı üzerindeki motiflerde sadelik ön plandadır. Kapı tokmağı, anahtar aynası yanına ek olarak bir tek kalemlik işlenmiştir. Buradan yola çıkarsak mezar sahibi muhtemelen erkektir. KBMS 13'teki stelde yazıt mevcuttur. Yazıttan anlaşılacağı gibi iki kadına ait olan stelin üzerindeki ayna, iç-öreke ve sepetler bunu doğrular niteliktedir. İki kapılı bu yekpare stele dikkatli bakıldığında aynı bezeme unsurları ve şekle sahip iki stelin birleştirilmiş hali olduğu anlaşılmaktadır. Son stel KBMS 14'te bulunan yazıtta bu stelin bir kadın ve erkeğe ait olduğu anlaşılmaktadır. Kadın unsurlarından ayna ve iç-öreke işlenmişken erkek için sadece kalem motifi yeterli görülmüştür. Bu örneklerden anlaşılacağı gibi steller üzerinde yazıt olmasa bile, işlenen bezeme unsurları sayesinde bir çıkarım yapabilmekteyiz.

Son olarak Phryg unsuru bu mezar stellerine, Phrygia dışında çok nadir rastlanması bu bölgenin izole bir yer olduğunu akıllara getirir. Biz elimizdeki verilere dayanarak bu stellerin bu kültüre ait eşsiz eserler olduğunu söyleyebiliriz. Mezar steli anlayışına yeni bir soluk olan bu steller ölümden sonraki hayatı beklide en güzel betimleyen gruptur.

KAYNAKÇA

Akkan, Rıza Burak. **Eskişehir, Kütahya ve Afyon Müzelerinde Korunan Herakles Heykelleri Işığında Phrygia'da Herakles Tipolojisi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2005.

Akşit, İlhan. **Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye'nin Antik Kentleri**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2008.

Akurgal, Ekrem. **Anadolu Kültür Tarihi**, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 17. Basım, 2005.

Akurgal, Ekrem. **Anadolu Uygarlıkları**, Net Turistik Yayınları, İzmir, 9. Baskı, 2007.

Akyol, Sedat. **Phrygia Bölgesinde Ticaret**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2006.

Algan, Ertuğrul ve İrfan Ongar, **Kral Midas'ın Ülkesi Frigya**, Esbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1998.

Berk, Fatih Mehmet. **Antik Kaynaklara Göre İç Batı Anadolu'nun (Phrygia) Jeopolitiği**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011.

Bingöl, Orhan. "İki Dünya Arasındaki "Kapı": Tümülüslere İlişkin Bir Anımsatma", **Anatolia Dergisi**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara, Sayı: 38, 2012, ss. 1-8.

Birecikli, Fatma. "Ana Hatlarıyla Friglerde Din", **Akademik Bakış Dergisi**, Calal-Abad Uluslararası Üniversitesi, Kırgızistan, Cilt:4, Sayı:7, 2010, ss. 215-232.

Bozdağ, Mehmet. **Afyonkarahisar Frig Vadisi: İhsaniye**, Afyonkarahisar Valiliği, Afyonkarahisar, 2009.

Bülbül, Pınar. **En Eski Çağlardan Persler Dönemine Kadar Afyonkarahisar ve Çevresi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar, 2010.

Çağlar, Dursun. "Antik Çağda Eskişehir", **Frigya (Phrygia)**, Ed. Nejat İşcan, İşcan Yayınları, Eskişehir, 2002.

Çakalgöz, Sema. **Seyitömer Höyüğü Kazıları Işığında Eskişehir, Afyon, Kütahya Çevresinde Bulunan Frig Keramiği**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2011.

Çintiriz, Güllü. **Frig Dini İnanç ve Adetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Devries, Keith. "Phryg Krallığı Midas'ın Ülkesi" **Arkeo Atlas Dergisi**, Ed. Doc. Dr. Necmi Karul, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş. İstanbul, Sayı 5, 2006, ss. 40-61.

Doğanay, Osman. "İsauria Bölgesi Ölü Gömme Adetlerine Genel Bir Bakış", **Arkeoloji ve Sanat Dergisi**, İstanbul, Sayı: 133, 2010, ss. 39-57.

Drew-Bear, Thomas. "Grek ve Roma Dönemlerinde Afyonkarahisar", **Afyonkarahisar Kütüğü**, Cilt 1, Uyum Ajans, Ankara, 2001. ss. 97-111.

Erdem, Fatih. **Roma Phrygiası'nda Kentler ve Kültler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2013.

Eskişehir Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, **Dağlık Frigya: Dünya Mirası**, İl Özel İdaresi, 2010.

Güngör, Mualla. **Antik Çağ'da Frygia Bölgesi ve Bölgedeki Ana Tanrıça Kültü**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.

Herodotos, **Tarih**, VII. Kitap Bölüm 73, çev. Müntekim Ökmen, IV. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlar, 2007.

Hürmüzlü, Bilge. "Pisidia'da "Gömü Geleneklerinin" Işığında Kültürler Arası İlişkiler", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Isparta, Sayı:15, 2007, ss. 1-22

Homeros. **Odysseia**, çev. Azra Erhat- A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul, 2008.

İlaslı, Ahmet. "Afyon Müzeleri", **Anadolu'nun Kilidi Afyon**, Afyon Valiliği, Afyon, 2004, ss. 258-263.

İlaslı, Ahmet ve Mevlüt Üyümez. **Afyonkarahisar Müzeleri ve Ören Yerleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

Karagöz, Şehrazat. **Anadolu'dan Mezar Stelleri: Arkaik-Greko Pers-Hellenistik-Roma Bizans Çağları**, İstanbul, 1984.

Kaya, Tülin. **Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Frigler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Keleş, Vedat ve Ersin Çelikbaş, "Paphlagonia Hadrianopolisi'nde Bulunmuş Kapı Temalı Mezar Steli", **Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Ankara, Volume 8/6, 2013, ss. 365-376.

Kelp, Ute. "Grave Monument and Local Identities in Roman Phrygia", **Roman Phrygia: Culture and Society**, Ed. Peter Thonemann, Cambridge University, 2013, ss. 70-94.

Kibici, Yaşar, Ahmet Yıldız ve Metin Bağcı, "Afyon Kuzeyinin Jeolojisi ve Mermer Potansiyelinin Araştırılması", **Türkiye III. Mermer Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Afyon Sayı: 3-5, 2001, ss. 73-84.

Kortanoğlu, R. Eser. **Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Kortanoğlu, R. Eser. **Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2008.

Kuhrt, Amélie ve Dilek Şendil, **Eski Çağ'da Yakındoğu: yaklaşık M. Ö. 3000-330**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

Kültür Bakanlığı, **Türkiye Müzeleri**, Genel Yay. Yön. Ümit Yaşar Gözüm, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara, 2002.

Lochman, Tomas. **Studien zu Kaiserzeitlichen Grab und Votivereliefs aus Phrygien**, Basel, 2003.

Memiş, Ekrem. **Eskiçağ Türkiye Tarihi**, Çizgi Kitapevi, Konya, 9. Baskı, 2009.

Özgüç, Tahsin. **Ön Tarihte Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri**, Türk Tarih Kurumu Basım evi, Ankara, 1948.

Pfuhl, Ernst und Hans Möbius, **Die Ostgriechischen Grabreliefs I-II**, Verlag Philipp von Zabern, Germany, 1977.

Ramsay, William M. "Sepulchral Customs in Ancient Phrygia", The **Journal of Hellenic Studies**, Vol. 5, 1884, ss. 241-262.

Roosevelt, Christopher H. "Symbolic Door Stelae and Graveside Monuments in Western Anatolia", **American Journal of Archaeology**, Sayı:110, 2006, ss. 65-91.

Sağlan, Suhal. "Anadolu'dan Roma Cumhuriyet Dönemi'ne Ait Kadın Portreleri", **TÜBA-AR**, Ankara, Sayı: 20, 2017, ss.159-179.

Sevin, Veli. **Anadolu Uygarlıkları** (Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi 2), Görsel Yayınlar Ansiklopedik Neşriyat Ticaret ve Sanayi A.Ş., İstanbul, 2000.

Sevin, Veli. **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.

Sevin, Veli. **Eski Anadolu ve Trakya (Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi) Başlangıcından Pers Egemenliğine kadar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Sivas, Taciser Tüfekçi. **Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.

Sivas, Taciser Tüfekçi. "Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar İlleri 2001 Yılı Yüzey Araştırması", **20. Araştırma Sonuçları Toplantısı** 2. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, ss. 285-298.

Şahin, Seracettin. "Afyon Frigyası", **Frigya (Phrygia)**, Ed. Nejat İşcan, İşcan Yayınları, Eskişehir, 2002.

Tek, Ahmet Tolga. "Antik Literatür ve Yazıtlardan Örneklerle Roma Dünyasında Ölüm", Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, **Anadolu Sanat Dergisi**, Sayı 12, 2002, ss. 121-148.

Tekçam, Tamay. **Arkeoloji Sözlüğü**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.

Tekindağ, Şahabettin, Dr. Veli Sevin, Keyise İdalı, İsa Öztürk, Tarık Dursun K., Gülseren Devrim, Tanju Gökçöl, Kamil Güven, Birsen Kamacıoğlu, Adalet Sevin, Zeynep Devrim, **Başlangıçtan Bugüne Dünya Tarihi**, 1. Cilt, Kaynak Kitaplar Basım Yayın ve Ticaret A.Ş. İstanbul, 1974.

Uçankuş, Hasan Tahsin. **Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi: Arkeoloji (Tarih Öncesinden Perslere Kadar Anadolu)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

Umar, Bilge. **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, İnkılap Kitapevi Yayın Sanayi ve Tic. A.Ş., İstanbul, 2. Baskı, 1993, s. 663.

Umar, Bilge. **Phrygia**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2008.

Uçkan, B. Yelda Olcay, **Frigya (Phrygia) Bölgesinde Bizans Dönemi Kaya Mimarisi**, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Kültür Yayınları, Eskişehir, 2010.

Uyan, Muzaffer. "Ulaşım ve Haberleşme", **Afyonkarahisar Kütüğü**, Cilt 2, Uyum Ajans, Ankara, 2002, ss. 435-479.

Yaman, Hüseyin. **Amorium Antik Kenti Mezar Stelleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2006.

Yüksel, İbrahim. **Afyonkarahisar'da Canlanan Tarih**, Afyonkarahisar Valiliği, Ankara, 2005.

Yüksel, İbrahim. **Şifalı Frigya (Phrygia Salutaris): Peri Bacaları, Kaya Yerleşimleri**, Afyonkocatepe Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları, Afyonkarahisar, 2007.

Waelkens, Marc. **Die Kleinasiatischen Türsteine: typologische und epigraphische Untersuchungen der kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür**. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern, Germany, 1986.

Wittke, Anne-Maria. "Phrygia, Kayaların Efendileri" **Arkeo Atlas Dergisi**, Ed. Doc. Dr. Necmi Karul, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş. İstanbul, Sayı 5, 2006, ss. 8-24.

Wujevski, Tomasz. **Anatolian Sepulchral Stelae in Roman Times**, Adama Mickiewiczza, Poznan, 1991.

<http://www.afyonkulturturizm.gov.tr/TR,63436/tarihce.html>. (30.06.2019)

<http://www.afyonkarahisar.gov.tr/kurumlar/afyonkarahisar.gov.tr/Dosyalar/afyonkarahisar-turkce-ingilizce-tanitim.pdf> (30.06.2019)

<http://www.anadoluuygarliklari.com/frigler/108-friglerde-olu-gomme>. (30.06.2019)

KATALOG

Synnada Tip J Grubuna Dahil Steller

KBMS1

Envanter No: 1549

Eserin Adı: Kapı Betimli Mezar Steli

Eserin Cinsi: Beyaz Mermer

Bulunduğu Yer: Kaldırılan Büyük Mezarlıktan

Dönemi: Roma İmparatoru Hadrianus Dönemi.

Ölçüsü: Yük: 81,5 cm. Gen: 55-50 cm. Kal. 25-21 cm.

Müzeye geldiği gün: 1928

Müzedeki yeri: Arka bahçe

Tanım

Stel tam korunmuştur. Alınlık tepe kısımlarında ufak kırıklar mevcuttur. Dikdörtgen yapıya sahip olan stel alınlığa doğru genişleyen bir form gösterir. Alınlığın tepe kısmı üçgen biçiminde kaba yontu olarak şekillendirilmiştir. Stel üzerine alçak kabartma şekline işlenen üçgen alınlık 13 cm. yüksekliğindedir. Üçgen alınlık çerçevesinin dış hattında sarmaşık bitki ve çiçek motifi yer alır. Alınlık ortasında ise bir kalkan motifi bulunur. Asıl unsurların bulunduğu kapı betimi, alınlık çerçevesine göre aşağıda kalmıştır. Stel üzerindeki kapı motifi 40x33 cm. boyutlarında çerçevesi olmayan sade bir niş şeklinde işlenmiştir. Kapı üzerindeki betimler alçak kabartma şeklinde yapılmıştır. Kapı tam ortadan dikey bir paye ile ikiye ayrılmıştır. Kapı üzerinde dört adet panel bulunmaktadır. Üst paneller 12x12,4 cm. boyutlarındayken, alt paneller 13x12,4 cm. boyutlarındadır. Panellerden üç tanesine motif işlenirken bir tanesi boş bırakılmıştır. Alt panellerde çapı 7,5 cm. civarı olan düz halka şeklinde kapı tokmakları işlenirken, sağ üst panelde 9x9,4 cm. boyutlarında dörtgen, kenarları konkav anahtar aynası motifi yer almaktadır. Ayrıca stelde kapı ve alınlık arasında iki satırlık yazıt bulunmaktadır.

Lento üzerinde iki satırlık yazı:

Νανα Πλειστάρχου [Ἀλε]ξάνδρω ἀνδρὶ καὶ
Πλειστ[άρ]-
χω πατρὶ καὶ Καλ[λί]α εἰδίω ἀδελφῶ [μνήμη]ς
[χάριν].

Çeviri: Pleistarkhos kızı Nana, kocası Aleksandros, babası Pleistarkhos ve kendi kardeşi Kallia için anıları dolayısıyla (yaptırdı).

Çev: Doç. Dr. Nihal TÜNER ÖNEN¹⁵¹

Yayınlı: W.H. Buckler, W.M.Calder, W.K.C. Guthrie, MAMA IV (Monumenta Asiae Minoris Antiqua), 21.

M. Waelkens, Die kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen Der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür. Mainz am Rhein 1986, No. 467.

KBMS 2

Envanter No: 9520

Eserin Adı: Kapı Betimli Mezar Steli

Eserin Cinsi: Beyaz Mermer

Bulunduğu Yer: Merkez Bostanlı Köyü Gavur Öreni Mevkii, Basit Roma Mezarlığı

Dönemi: M.S. 2. yüzyıl ortaları

Ölçüsü: Yük: 70 cm. Gen: 44 cm. Kal. 13.5/19 cm. Kapı Derinliği: 4 cm.

Müzeye geldiği gün: 30.12.1982

Müzeye geliş şekli: Narkotik Büro Müdürlüğünce.

Müzedeki yeri: Bahçe girişi bina duvarına dayalı

Tanım

Stel dikdörtgen formdadır. Eser küçük kırıklar dışında tamdır. Yukarıya doğru hafif daralan bir form göstermektedir. Stelin tepe kısmında alçak kabartma şeklinde 12 cm. yüksekliğinde üçgen alınlık yer almaktadır. Alınlığın tepe ve yan akroterleri stilize palmet motiflerinden oluşmaktadır. Alınlık ortasında 6 cm. boyutlarında kalathos işlenmiştir. Tepe akroterlerin iki yanında ise 6,2 cm. çağında birer kalkan motifi yer almaktadır. Stelin merkezinde 47x36 cm. ölçülerinde niş şeklinde işlenmiş bir kapı yer alır. Kapı ortadan ikiye düz bir silme ile ayrılmıştır ve dört panelden

¹⁵¹ Grekçe çeviriler konusunda benden yardımını esirgemeyen sevgili Güven Kayhan Sürücü ve Nihal Tüner Önen'e teşekkürü borç bilirim.

oluşmaktadır. Üst paneller 15,5x10,5 cm., alt paneller 18,5x10,5 cm. boyutlarındadır. Paneller basit dikdörtgen çerçeve biçimindedir. Alt paneller boş bırakılmış, üst panellere ise solda, halka şeklinde 7,4 cm. çapında kapı tokmağı, sağda kenarları konkav kare formda bir anahtar aynası işlenmiştir. Üzerinde herhangi bir yazıt bulunmamaktadır.

Benzerleri İçin Bakınız: Lochman, III 11, Abb. 92; Waelkens, Nr. 419.

KBMS3

Envanter No: 6497

Eserin Adı: Kapı Betimli Mezar Steli

Eserin Cinsi: Beyaz Mermer

Bulunduğu Yer: Synnada veya Güney Akarçay Ovası

Dönemi: M.S. 2. yüzyıl son çeyreği

Ölçüsü: Yük: 100 cm. Gen: 70 cm. Kal: 18 cm.

Müzeye geldiği gün: 02.12.1972

Müzeye geliş şekli: Ekrem Özkan'dan satın alındı.

Müzedeki yeri: Bahçede depo duvarına dayalı.

Tanım

Stel küçük kırıklar dışında tamdır. Dikdörtgen biçimli stel, yukarıya doğru hafif genişler bir formdadır. Stelin alınlık kısmı alçak kabartma şeklinde işlenmiştir. Tepede 47 cm. yüksekliğinde üçgen alınlık yer alır. Alınlığın tepe ve yan akroterleri palmet biçimindedir. Üçgen alınlığın dış hattında palmetler arasında sarmaşık yapraklı bitki motifler yer alır. Bunların üzerindeki boş alanda ise birer tane çiçek rozeti bulunmaktadır. Alınlığın tam ortasında 12 cm. çapında bir kalkan motifi vardır. Kapı motifi ve alınlık arasında üç fascialı, kademeli bir geçiş söz konusudur. Merkezdeki kapı motifi çerçevesiz olarak işlenmiş dört adet panelden oluşur. Üst paneller 18x21 cm., alt paneller 15x20 cm. boyutlarındadır. Sol üst ve alt panel boş bırakılmış, sağ panellere ise üstte kare biçimli, kenarları konkav anahtar aynası, altta 8,5 cm. çapında basit halka şeklinde kapı tokmağı işlenmiştir. Ayrıca stelde alınlık ve kapı arasındaki silmede yazıt bulunmaktadır. Yazıt Grek alfabesiyle yazılmış Yeni Phrygce dilindedir.

Yazıt:

Ἀριστόξ[ενος] ἰδ[ί]ω πενθερῶ Ἄδυμήτῳ θαλαμειδα.

Ιος νι σεμον κνουμανει κακον αδακετ αινι σα τ[ο]υ τεαρμας τι επιτετικμενος ειτου.

Tam çeviri olmasa da, şöyle anlaşılıyor:

Aristoksenos bu mezar odasını kendi babası? Adymetos için (yaptırdı). bu mezara kim zarar verirse, lanetlensin....

Çev.: Doç. Dr. Nihal TÜNER ÖNEN

Yayınlı: Marc Waelkens, *Die kleinasiatischen Türsteine: typologische und epigraphische Untersuchungen der kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür.* Mainz am Rhein 1986, No. 470.

KBMS 4

Envanter No: 9971

Eserin Adı: Kapı Betimli Mezar Steli

Eserin Cinsi: Beyaz Mermer

Bulunduğu Yer: Şuhut Höyük eteği

Dönemi: M.S. 130-170 yılları arası

Ölçüsü: Yük: 100 cm. Gen: 70 cm. Kal. 24 cm.

Müzeye geldiği gün: 05.09.1984

Müzeye geliş şekli: Müze uzmanlarınca getirildi

Müzedeki yeri: Arka bahçe

Tanım

Dikdörtgen formlu stelin alınlık ve kapı motifini yatay olarak ayıran kırık mevcuttur. Kırık parçalar sonradan birleştirilmiştir. Eser üzerinde çok fazla tahribat ve kırığa rastlanmaktadır. Stel üzerinde görülen harç izlerinden sonraki dönemlerde amacı dışında yapı malzemesi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Stelin alınlık kısmı dışarıya doğru çıkık yapılmıştır. Stele kabartma şeklinde 29,5 cm. yüksekliğinde alınlık işlenmiştir. Bu alınlığın tam ortasında 10,5 cm. çapında bir kalkan motifi yer

alır. Alınlığın tepe ve yan akroterleri ise palmet motifinden oluşur. Alınlık dış çizgisi boyunca, palmetler arasında bitki motifleri işlenmiştir. Üstteki boşluklarda ise birer çiçek rozeti yer alır. Alınlıktan kademeli olarak alçalan fascialarla kapıya geçilmiştir. Kapı motifi basit bir çerçeveye sahiptir. Kapı ortadan dikey olarak ikiye ayrılmasını sağlayan bir pervaza sahiptir. Dört adet olan kapı panelleri iç içe geçmiş çerçeve görünümündedir. Üst paneller 16x19 cm., alt paneller 20x18 cm. boyutlarındadır. Dört panelde de motif bulunmaktadır. Üst panellerde sırasıyla solda, dört yapraklı çiçek rozeti, sağda kare formda, köşeleri kalp yapraklı anahtar aynası yer alır. Alt panellerde ise birer tane 7,5 cm. çapında basit halka şeklinde kapı tokmağı bulunmaktadır. Ayrıca alınlıkta üç satır yazıt yer almaktadır.

Yazıt:

ταβλαρίου τέκνοις
Ὀλύμπου καὶ Τατίας
καὶ ἐγγόνοις· ἐὰν δέ τις
κακῶς
ποιήσῃ, ἔξει κατάραν.

Çeviri: Tablarius (kült görevlisi?) Olympos ve Tatia'nın çocukları ve torunları için (yaptırıldı) Eğer biri kötü bir şey yaparsa lanetlensin.

Çev.: Doç. Dr. Nihal TÜNER ÖNEN

Yayınlı: Th. Drew-Bear, Nouvelles Inscriptions de Phrygie, Studia Amstelodamensia, 16. Zutphen, 1978, No. 12, 5.

Dokimaion Tip J Grubuna Dahil Steller

KBMS 5

Envanter No: 1462

Eserin Adı: Kapı Betimli Mezar Steli

Eserin Cinsi: Beyaz Mermer

Bulunduğu Yer: İscehisar, Kahya Tepesi Mevkiinden.

Dönemi: M.S. 175/80 civarı

Ölçüsü: Yük: 97 cm. Gen: 70 cm. Kal: 40-73-30-15 cm.

Müzeye geldiği gün: 25.11.1943

Müzedeki yeri: Galeri önü

Tanım

Dikdörtgen formdaki stel tamdır. Stelin alınlık kısmı üstte taşkın bir lento ile aşağı doğru kademeli olarak daralan bir blok halindedir. Kapı üzeri arşitrav şeklinde düşünülmüştür. Herhangi bir bezeme bulunmayan alınlık lentosu üzerinde iki satırlık yazıt yer alır. Kapı motifinin lentosu üzerinde de yazıt rastlanmaktadır. İç içe iki çerçeveden oluşan kapı 74x48,5 cm. boyutlarındadır. Kapıyı sütun benzeri bir paye ortadan ikiye ayırmaktadır. Bu payede sütun unsurları olan altlık ve başlık bulunmaktadır. Stelde çerçeve biçiminde dört panel bulunmaktadır. Bu panellerin içinde yüksek kabartma şeklinde bezeme unsurları bulunur. Üst paneller 21x12 cm., alt paneller ise 25x12 cm. boyutlarındadır. Panellerde sırasıyla üst tarafta, solda bir çekiç, sağda saplı bir ayna, alt panellerde solda kalemlik (yazı takımı), sağda ise bir sepet içinde iğ ve öreke yer almaktadır. Alt ve üst paneller arasında kazıma şeklinde dikdörtgen plakalar yapılmıştır.

Alınlık üstünde iki satırlık bir kitabe:

Χρυσόγονος Μουσαίου Βαβει συνβίω κα<i> Κυρίλη
καὶ Μουσαίω τέκνοις άώροις μνήμησ χάριν.

Kapının üst üç bordüründe üç satırlık, kapı kanatlarını birleştiren orta silmenin üst kısmında ise iki satırlık kitabe:

[[T]] ὁσ ἄν ποσκόφει τῷ ἥρώω, μήτε αὐτῷ γῆ βατή, μ-

ἡ θάλασσα πλωτῆ, μὴ γαμοῖ τεκνοποιοῖ,
ὑπὸ Τάρταρα δὲ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα λήθην μη-
δέποτε
ἔχοντο-
ς

Çeviri: Mousaios oğlu Khrysogonos, karısı Babis'e ve gençliğe varamadan ölen çocukları Kyrile ve Mousaios için anıları dolayısıyla (yaptırdı). Eğer biri bu heroona zarar verirse, ne toprak onu örtsün, ne deniz geçit versin, ne de karıları çocuk yapabilsin, ruhunu hiçbir zaman Tartaros'ta gizleyemesin.

Çev.: Doç. Dr. Nihal TÜNER ÖNEN

Yayınlı: M. Waelkens, *Die kleinasiatischen Türsteine: typologische und epigraphische Untersuchungen der kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür.* Mainz am Rhein 1986, No. 501.

KBMS 6

Envanter No: 1551

Eserin Adı: Kapı Betimli Mezar Steli

Eserin Cinsi: Beyaz Mermer

Bulunduğu Yer: Gedik Ahmet Paşa Hamamı Onarımından.

Dönemi: M.S. 170 civarı

Ölçüsü: Yük: 93 cm. Gen: 65 cm. Kal: 28-8 cm.

Müzeeye geldiği gün: 1966

Müzedeki yeri: Arka bahçe

Tanım

Stel dikdörtgen formdadır. Tepe kısmı ve köşelerdeki kırıklar dışında tamdır. Stelin alınlık kısmı üste lento ve aşağıya doğru kademeli olarak daralan bir yapıdadır. Alınlık şekil itibariyle arşitrav görünümündedir ve hiçbir bezeme unsuruna rastlanmamaktadır. Diğer stellere göre daha dar olan kapı, çerçevesiyle beraber 75x45 cm. boyutlarındadır. Kapının sövelerinde hiçbir süsleme elemanına

rastlanmaz. Kapı tam ortadan ince bir silmeyle ikiye bölünmüştür. Dört panelden oluşan kapı bölümünde üst paneller 20,5x9/8 cm., alt paneller ise 21x9/8 cm. boyutlarındadır. Üst ve alt panelleri birbirinden ayıran yatay olarak konulmuş kısa kenarları konkav plakalar mevcuttur. Aynı plakalar üstteki çerçevelerle lento arasında da vardır. Panellerin hepsinde bezeme unsuru bulunmaktadır. Sırasıyla üst panellerde, solda sepet, sağda daire şeklinde anahtar aynası, alt panellerde solda iğ ve öreke, sağda ise kalemlik (yazı takımı) yer alır. Stelde yazıta rastlanmamaktadır.

Yayınlı: Lochman, III33, Abb.99, Taf. 27; Waelkens, No: 474.

KBMS 7

Envanter No: 6981

Eserin Adı: Kapı Betimli Mezar Steli

Eserin Cinsi: Beyaz Mermer

Bulunduğu Yer: Çavdarlı köyü

Dönemi: M.S. 170 civarı

Ölçüsü: Yüksek: 77 cm. Gen:53 cm. Kal: 13,5 cm.

Müzeye geldiği gün: 02.10.1974

Müzeye geliş şekli: Yaşar Taş'tan satın alındı.

Müzedeki yeri: Bahçe, bina duvarına dayalı pafta B.

Tanım

Dikdörtgen formlu stel, tepe ve yanlardaki kırıklar dışında tamdır. Stelin alınlık kısmı lentoludur ve aşağıya doğru kademe kademe daralan bir forma sahiptir. Alınlıkta hiçbir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Çerçevesiz kapı motifi 58,5x42,7 cm. boyutlarındadır. Kapıyı dikey olarak ikiye böylesütun benzeri bir paye bulunmaktadır. Kapı genel itibarıyla dört bölüme ayrılmıştır. Fakat bu bölümler diğer stellerdeki gibi çerçevesiz panel şeklinde değildir. Buradaki bölmeleri dikdörtgen, konkav plakalar sınırlandırmaktadır. Bölmelerde sırasıyla üstte solda, bir çift eldiven, sağda yanan meşale, altta solda, ayakta bir kadın, sağda ise ayakta bir erkek motifi işlenmiştir. Bir kaide üzerinde duran kadın figürü, baş ve vücudunu örten bir manto giymektedir. Sağ kolu manto altından göğsüne götürülmüş vaziyette, sol kolu ise önde giysi kumaşlarını tutar biçimdedir. Yüz hatları ise belirsizdir. Aynı şekilde bir kaide üzerinde betimlenmiş erkek figürü, omuzdan bir manto ile kendini sarmıştır.

Sağ kolu göğüste v yapan mantoyu tutmakta, sol kolu ise aşağı sarkıtılmış haldedir. Ayaklar ise açıktadır. Yüz hatları belli olmayan figürün saç kısmının peruk şeklinde olduğu göze çarpılmaktadır. Üzerinde yazıt olmayan stelin sahibinin, bezeme unsurlarına bakılarak demircilik mesleğiyle uğraştığı tahmin edilebilir.

KBMS 8

Envanter No: 1557

Eserin Adı: Kapı Betimli Mezar Steli

Eserin Cinsi: Beyaz Mermer

Bulunduğu Yer: Kaldırılan büyük mezarlıktan

Dönemi: M.S. 215/220 yılları

Ölçüsü: Yüksek: 92 cm Gen: 68 cm Kal: 28-24 cm

Müzeye geldiği gün: 1928

Müzedeki yeri: Arka bahçe

Tanım

Dikdörtgen formda olan stelin alınlığının bir kısmı kırık ve noksandır. Alınlık ve kapı arasında kalan bölümde iki buçuk satırlık yazıt mevcuttur. Kapı lentosu üstte T formunu almıştır. Çerçevesiz kapı motifi 76,5x49,5 cm. boyutlarındadır. Kapı motifi ortadan ikiye dikey olarak sütun benzeri ince bir silme ile bölünür. Dört adet panele ayrılmış olan stelde, panellerin üst, orta ve alt kısımlarını yatay olarak sınırlandıran toplam altı adet dikdörtgen konkav plakalar yer alır. Üst paneller 22,5x19,5 cm., alt paneller 26,5x19,5 cm. boyutlarındadır. Üst panellerde insan figürleri yer almaktadır. Ayakta betimlenmiş figürler bir kaide üzerinde durmaktadır. Mantoya sarılı halde betimlenen figürler tahrip olduğu için uzuvları ve cinsiyetleri belli olmamaktadır. Alt panellerde solda iğ ve öreke, sağda ise kalemlik bulunmaktadır.

Kapı tipi üst kısmı düz üstte silme üzerinde iki buçuk satır kitabe;

εἰ τις δὲ ἄλλος ἀντιποιήσῃται ἐκτεῖσει εἰς τὸ
ἱερώτα[τον]

ταμείον ἀπικὰς χειλίας ☪ τοῖς γηροκομήσασιν

ἔξεσται μόνοις.

τίς ἂν κακῶς ποιήσει τῷ μνημίῳ ἔσται αὐτῷ

πρὸς τὸν θεόν.

Çeviri: Eğer başka biri aksi bir şey yaparsa, en kutsal kasaya bin attica denarı ödeyecek; sadece ebeveynlerine izinli olacak. Biri bu anıta kötü bir şekilde bir şey yaparsa tanrıların karşısında (günahkar) sayılacak.

Çev.: Doç. Dr. Nihal TÜNER ÖNEN

Yayınlı: M. Waelkens, Die kleinasiatischen Türsteine: typologische und epigraphische Untersuchungen der kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür. Mainz am Rhein 1986, Nr. 480.

KBMS 9

Envanter No: 10102

Eserin Adı: Kapı Betimli Mezar Steli

Eserin Cinsi: Mermer

Bulunduğu Yer: Organize Sanayi Müdürlüğü.

Dönemi: M.S. 200 civarı

Ölçüsü: Yük: 96 cm. Gen: 72 cm. Kal. 22 cm.

Müzeye geldiği gün: 31.12.1987

Müzeye geliş şekli: Organize Sanayi Müdürlüğü, Bağış.

Tanım

Dikdörtgen formdaki stelin alınlık kısmı kırık ve noksandır. Ayrıca merkezdeki kapı motifinin söveleri ve yandaki alanlar büyük oranda tahrip olmuştur. Kapı lentosu üstte T formunu almıştır. Alınlığı kırık olsa da biz bu stelin lentolu steller grubundan olduğunu tahmin edebiliriz. Kapı motifi 68x41 cm. boyutlarındadır. Kapı, ortadan dikey olarak sütun benzeri ince bir silme ile ikiye ayrılmıştır. Dört panelden oluşan alanda üst paneller 27x14 cm., alt paneller ise 17x14 cm. boyutlarındadır. Panellerde sırasıyla üstte solda, ayakta erkek figürü, sağda, ayakta kadın figürü, alt panellerde ise solda, kalemlik, sağda tarak motifi işlenmiştir. Erkek figürü bir altlık üzerinde durmaktadır. Khiton ve hymation giymiştir. Hymation belde kuşak şeklinde bir yığın oluşturarak bacakları örter. Sol omuzdan öne sarkıtılan giysi kumaşını, figür

sol koluyla giysi altından kavramaktadır. Sağ kol ise yanda sarkıtılmış vaziyettedir. Figürün ayakları ise açıktadır. Aynı şekilde kaide üzerinde duran kadın figürü, baş ve vücudunu örten mantoya sarınmıştır. Sağ eli giysi altından göğsüne getirilmiş, sol eliyle yandan giysi kumaşını tutmaktadır. İki figürün de yüzleri tahrip olmuştur.

Lento üzerinde üç satır yazı şöyledir.

Bu yazıt Hellence harflerle yazılmasına rağmen, yeni Phrygce olarak tanımlanmaktadır.

..... χάριν

κνουμανε κακεν αῶδακετ με ζεμελωσ με δεωσ κε επιτετικμενοσ ειτου.

Tam çeviri olmasa da, şöyle anlaşılıyor:

.....bu mezara kim zarar verirse, cennet ve yeryüzü tarafından (ya da: tanrılar ve insanlar arasında) lanetlensin,

Çev.: Doç. Dr. Nihal TÜNER ÖNEN

Yayınlı: Lochman, III 44, Abb. 103.

KBMS 10

Envanter No: 7312

Eserin Adı: Kapı Betimli Mezar Steli

Eserin Cinsi: Beyaz Mermer

Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Dönemi: M.S. 220/30 yılları

Ölçüsü: Yüksek: 91 cm. Gen: 70 cm. Kal: 28/21 cm.

Müzeye geldiği gün: 1976

Müzeye geliş şekli: Ulu cami önünden müze uzmanlarınca getirildi.

Müzedeki yeri: Bahçede lahitler platform hizasında pafta B.

Tanım

Dikdörtgen formdaki stel, alınlık köşesindeki kırık dışında tamdır. Alınlık en tepedeki lento ile başlayıp aşağıya doğru kademeli bir şekilde daralan yapıdadır. Lentosu üstte T şeklini almış kapı, 68x45 cm. ölçülerindedir. Kapı motifi ortadan dikey, sütun benzeri bir paye ile ikiye ayrılmaktadır. Dört panelden oluşan kapıda üst ve alt panelleri birbirinden ayıran dikdörtgen formlu konkav plakalar bulunmaktadır. Üst paneller 27x10,5 cm., alt paneller 15,7x11 cm. ölçülerindedir. Panellerde sırasıyla üst solda boydan erkek figürü, sağda boydan kadın figürü, alt solda içi dolu yün sepeti, sağda ise kenarları konkav anahtar aynası bulunmaktadır. Ayrıca kapı sövelerinin dış tarafında yukarıdan sarkıtılmış vaziyette, sarmal halat benzeri bir nesneyle birbirine tutturulmuş üç adet yuvarlak nesne vardır. Bunların yün yumağı veya haşhaş bitkisini temsil ettiği düşünülebilir. Ayakta duran kadın figürü, baş ve vücudunu örten bir manto giymektedir. Sağ kolu manto altından göğsüne götürülmüş vaziyette, sol kolu ise yanda sarkıtılmış haldedir. Mantonun altındaki hymation bacaklardan itibaren görülmektedir. Ortada kıvrımlı bir hal alan giysi, ayak bileklerini örterek ayakların üzerine doğru serilmiştir. Kadın figürünün sadece ayakuçları görünmektedir. Figürün kafa kısmı tahrip olmuştur, bu yüzden yüz hatları belirsizdir. Aynı şekilde ayakta betimlenmiş erkek figürü, omuzdan bir manto ile kendini sarmıştır. Sağ kolu göğüste v yapan mantoyu tutmakta, sol kolu ise aşağı sarkıtılmış haldedir. Ayaklar ise bilekten itibaren açıktadır. Kadın figüründe olduğu gibi kafa kısmı tahrip olmuştur bu yüzden hiçbir detay görülememektedir. Eser üzerinde yazıt bulunmamaktadır.

Yayınlı: Lochman, III 52, Abb. 104, Taf. 28.

Benzerleri: Pfuhl-Möbius, Fig. 246, 247.; Wujewski, Nr. 31, 78; Waelkens, Nr. 482, 504.

KBMS 11

Envanter No: 1478

Eserin Adı: Kapı Betimli Mezar Steli

Eserin Cinsi: Mermer

Bulunduğu Yer: Çay-Afyon yolu üzerinde Değirmendere Köyünden.

Dönemi: Roma İmparatoru Hadrianus Dönemi

Ölçüsü: Yüksek: 104 cm. Gen: 82-92-88 cm. Kal: 18-22 cm.

Müzeye geldiği gün: 21.06.1947

Müzedeki yeri: Arka bahçe

Tanım

Dikdörtgen formdaki stel tamdır. Lentolu kapı tipi stellerinin içindeki beklide en güzel örneklerden birisidir. Üstte lento olarak adlandırılan, kademeli olarak aşağıya doğru daralan ve en alttan sırasıyla, boncuk dizisi, ion kymationu, bitki motifi sırası ve palmet motifinin yer aldığı bölüm bulunmaktadır. Kapı 81x73 cm. boyutlarındadır. Kapı söveleri iç içe yapılmış çerçevelerden oluşur. Kapıyı dikey olarak ikiye ayıran paye üzerindeki bitki motifleri ince işçilik sergilemektedir. Sütun benzeri payenin bir kaidesi ve korinth tarzında başlığı vardır. Kapı dört panelden oluşmaktadır. Paneller iç içe geçmiş dikdörtgenler biçimindedir. Üst paneller 24x18,7 cm., alt paneller ise 26,8x18 cm. boyutlarındadır. Birde alt ve üst panelleri birbirinden ayıran 5,8x18,5 cm. boyutlarında iki adet dikdörtgen plaka mevcuttur. Panellerde sırasıyla, üst solda genç kız portresi, sağda kenarları konkav anahtar aynası, alt panellerde ise aslan ağzına tutturulmuş halka biçimli kapı tokmakları yer alır. Genç kız, başının ön tarafında saçlarını açıkta bırakan bir hymation giymektedir. Alnın ortasından ikiye ayrılan dalgalı saçlar geriye doğru taranmıştır. Kaşlar yumuşak formda, gözler ileri bakar vaziyettedir. Burnu düz, dudaklar kapalı ve yanaklar dolgundur. Ciddi bir surat ifadesi vardır. Hymation genç kızın başından omuzlarına doğru dökülmektedir. Ayrıca üzerindeki giysi, göğsünde v şeklinde kıvrım yapmıştır. Eser üzerinde herhangi bir yazıta rastlanmamaktadır.

Yayınlar: Süleyman Göncer ve Ahmet İlaslı, Afyon ili Tarihi 1, Karınca Matbaacılık ve Ticaret Kollektif Şirketi, İzmir, 1971, s. 191, Nr.32.; Wealkens, Nr. 472

Benzeri: Karagöz, Nr. 28.

KBMS 12

Envanter No: 9336

Eserin Adı: Kapı Betimli Mezar Steli

Eserin Cinsi: Beyaz Mermer

Bulunduğu Yer: Yeşil Çiftlik Kasabası Sultandağı Kazısında

Dönemi: Roma

Ölçüsü: Yük: 86 cm Gen: 87 cm Kal. 20 cm

Müzeye geldiği gün: 08.09.1981

Müzeye geliş şekli: Müze personeli tarafından getirildi

Müzedeki yeri: Lahitler platform yanı pafta B.

Tanım

Dikdörtgen formdaki stel tamdır. Alınlık kısmı kapı üzerinden yukarıya doğru genişleyen lento formundadır. Alınlık üç sıra bezemeden ve en üstteki düz silmeden oluşmaktadır. En alt sıradan başlayarak boncuk dizisi, üstte ion kymationu en üstte de palmet sırası yer almaktadır. 63x61 cm. boyutlarındaki kapı, iç içe geçmiş kademeli çerçeveden oluşur. Diğer stellerdeki gibi kapıyı dikey olarak ikiye ayıran sütun benzeri paye bu stelde de vardır. Stelde dört adet panel mevcuttur. Paneller çerçeve biçiminde yapılmıştır. Üst paneller 17,5x16,5 cm., alt paneller 22,4x16 cm. boyutlarındadır. Panellerde sırasıyla, üstte solda kalemlik, sağda yuvarlak formda anahtar aynası, alt panellerde ise 8 cm. çapında halka biçimli kapı tokmakları yer almaktadır. Stel üzerinde herhangi bir yazıt bulunmamaktadır.

Stel M.S. 140/50 civarına tarihlenmektedir.

Yayınlı: Lochman, III 23, Abb. 94, Taf.: 25.

Benzeri: Waelkens, Nr. 493.

Akmonia Tip G Grubu Stel

KBMS13

Envanter No: 1470

Eserin Adı: Kapı Betimli Mezar Steli

Eserin Cinsi: Beyaz Mermer

Bulunduğu Yer: Uşak Banaz ilçesi, Karadede mevkiinden.

Dönemi: İmparator Antoninus Pius Dönemi (M.S. 138-161)

Ölçüsü: Yük: 118 cm. Gen: 147 cm. Kal: 50-60 cm.

Müzeye geldiği gün: 20.07.1935

Müzedeki yeri: Dış depo önü.

Tanım

Stel yatay dikdörtgen formdadır. Dış hatlarındaki küçük kırıklar dışında tamdır. Sadece ön yüzü işlenmiş stel, şekil itibariyle diğer stellerden ayrılır. ikili kapı tipine güzel bir örnektir. Tek parça halinde niş şeklinde biçimlendirilen stelin lentosunda soldan başlanarak, iç-öreke, Eski Ahit rulosu, merkezde Tabula Ansata, Eski Ahit rulosu ve iç-öreke motifleri işlenmiştir. 69x21 cm boyutlarındaki Tabula Ansata içinde üç satırlık yazıt vardır. Sövelerde ise en alttan başlayarak, akantus yaprakları içinden yükselen sarmaşık dallar ve çiçek motifleri işlenmiştir. Stel çok zengin süsleme unsurlarına sahiptir. iç kapı 94,5x99 cm. boyutlarındadır. Ayrı ayrı iki kapı işlenmiş bu stelde, kapıları birbirinden ayıran paye, korinth tarzında bir sütunu andırmaktadır. Sütun üzerinde meşe yapraklarından bezeme, başlığında ise akantus yaprakları dikkat çekmektedir. Toplamda sekiz panelden oluşan stelde üst sıradaki paneller 20,5x16,5 cm., alt paneller ise 30,5x16,5 santimetredir. Bir de bu panelleri üst, orta ve alt taraftan sınırlandıran 16,5x6,8 cm. boyutlarında dikdörtgen plakalar vardır. Sol kapı üzerindeki panellerde sırasıyla üst solda dikdörtgen plaka, sağda daire şeklinde anahtar aynası, altta solda saplı ayna ve üzerinde yün sepeti, sağda ise halka biçimli kapı tokmağı yer almaktadır. Sağ kapı panellerinde üst solda dikdörtgen plaka, sağda daire şeklinde anahtar aynası, altta solda yün ya da meyve sepeti, sağda ise saplı ayna görülmektedir.

Üç satırlık kitabe:

Αμμια Ἀμύντου νεωτέρα
Μηνογενεία θυγατρὶ
κὲ ἑαυτῆ ζῶσα μνήμης χάριν.

Çeviri: Amyntos'un kızı Ammia, genç yaştaki kızı Menogeneia için ve henüz hayattayken kendisi için anıları dolayısıyla (yaptırdı)

Çev.: Doç. Dr. Nihal TÜNER ÖNEN

Yayınlı: M. Waelkens, *Die kleinasiatischen Türsteine: typologische und epigraphische Untersuchungen der kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür.* Mainz am Rhein 1986, Nr. 440.

Benzerleri: Waelkens, Nr. 409, 410.

Üçgen Çatılı C Tip Stel

KBMS14

Envanter No: 1468

Eserin Adı: Kapı Tipi Mezar Steli

Eserin Cinsi: Mermer

Bulunduğu Yer: Uşak Sivaslı ilçesi Payamalan mevkiinden.

Dönemi: M.S. 212 yılı

Ölçüsü: Yüksek: 147 cm. Gen: 88 cm. Kal: 24-25 cm.

Müzeye geldiği gün: 07.08.1963

Müzeye geliş şekli: Mehmet Arısoy tarafından getirildi.

Müzedeki yeri: Galeri sağ bölüm 2.

Tanım

Gövdesi dikdörtgen, alınlık kısmı çatı biçimli olan stel, küçük kırıklar dışında tamdır. Çatı biçimli bu stelin ön cephesine alçak kabartma şeklinde bezeme unsurları ve üçgen alınlık eklenmiştir. Eşkenar üçgen formundaki alınlığın köşe ve tepe akroterleri stilize palmet şeklindedir. Alınlık dış çizgisinde palmetler arası boyunca uzanmış spiral bitki motifleri vardır. Alınlık iç kısmı ise dış sırası ile çevrelenmiştir.

Merkezde ise iki yılan üzerinde betimlenmiş bir gorgon başı bulunmaktadır. Kapı motifi ile alınlık T biçimli genişçe bir lento ile ayrılmaktadır. Basit çerçeveden oluşan 74x57 cm. boyutlarındaki kapı ve üzerindeki işlemler alçak kabartma şeklindedir. Ortadan bir silmeyle dikey olarak ikiye ayrılan kapı, dört panelden oluşmaktadır. Üst paneller 19,5x15,5 cm., alt paneller ise 22,5x15 cm. ölçülerindedir. Dış hatları profilli bir çerçeveden oluşan panellerde sırasıyla üst solda, iç ve öreke, sağda köşeleri damla motifli dikdörtgen anahtar aynası, alt solda kalem veya bız benzeri iki nesne, sağda saplı ayna ve üzerinde tarak motifi yer almaktadır. Stelde lento üzerinde yazıt mevcuttur.

Alınlık altındaki silme üzerinde iki buçuk satırlık bir kitabe vardır:

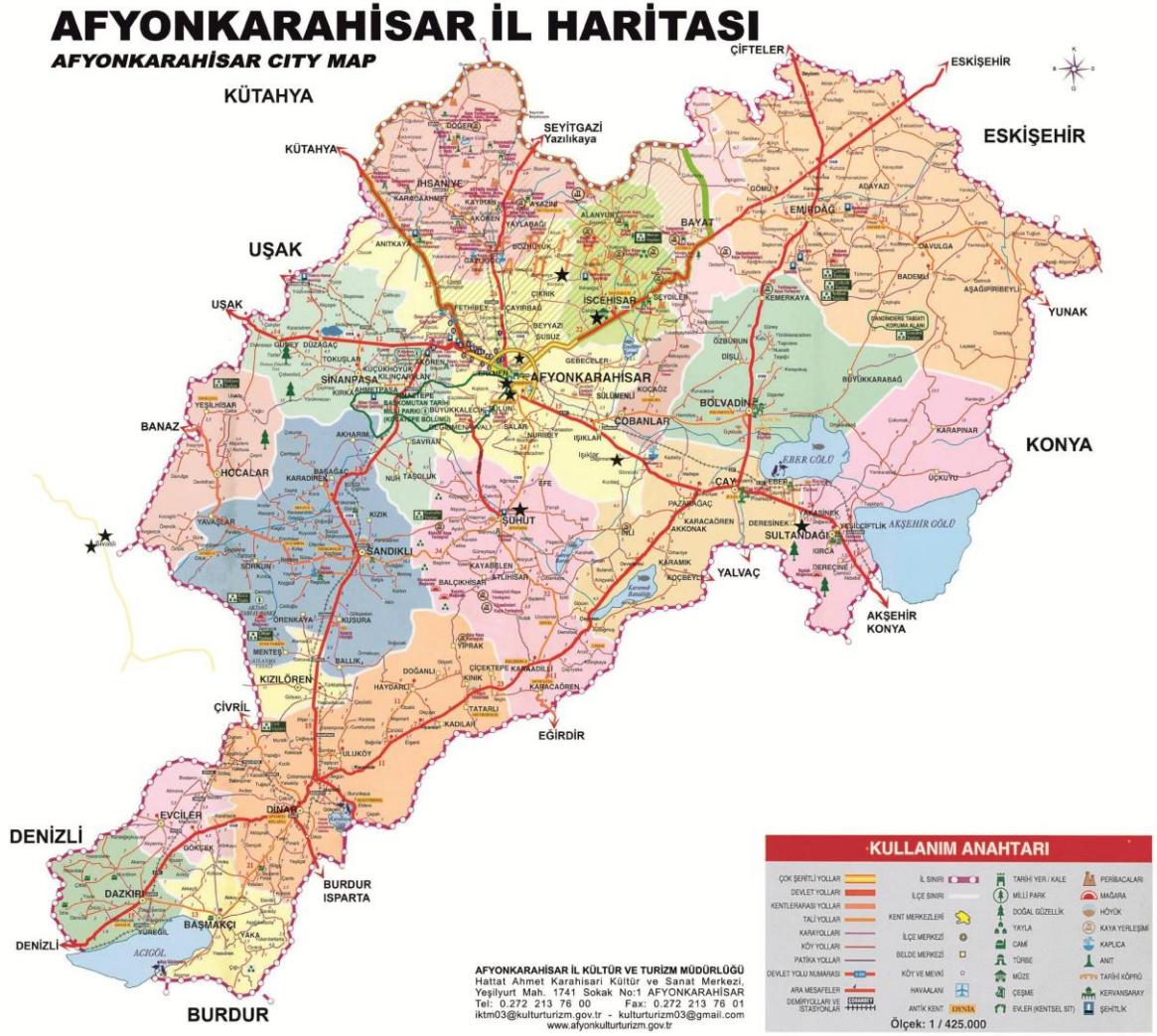
Αὐρή<λ>(ιος) Κλεῖτος Τίτω πατρὶ
καὶ τῇ μητρὶ Ἀτταλίδι μνήμης
χάριν.

Çeviri: *Aurelius Cleitus, babası Titus ve annesi Attalis için anıları dolayısıyla (yaptırdı).*

Çev.: Doç. Dr. Nihal TÜNER ÖNEN

Yayınlı: M. Waelkens, *Die kleinasiatischen Türsteine: typologische und epigraphische Untersuchungen der kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür.* Mainz am Rhein 1986, Nr. 454.

LEVHALAR

Harita 3: Mezar Stellerinin Buluntu Yerlerine Göre İl Haritasında Dağılımı.

Harita 4: Phrygia Bölgesi Mermer Ocakları ve Atölyeler. (Akyol, 2006, s.75)

Resim 1: KBMS 1 (Envanter No: 1549) Numaralı Stel

Resim 2: KBMS 2 (Envanter No: 9520) Numaralı Stel

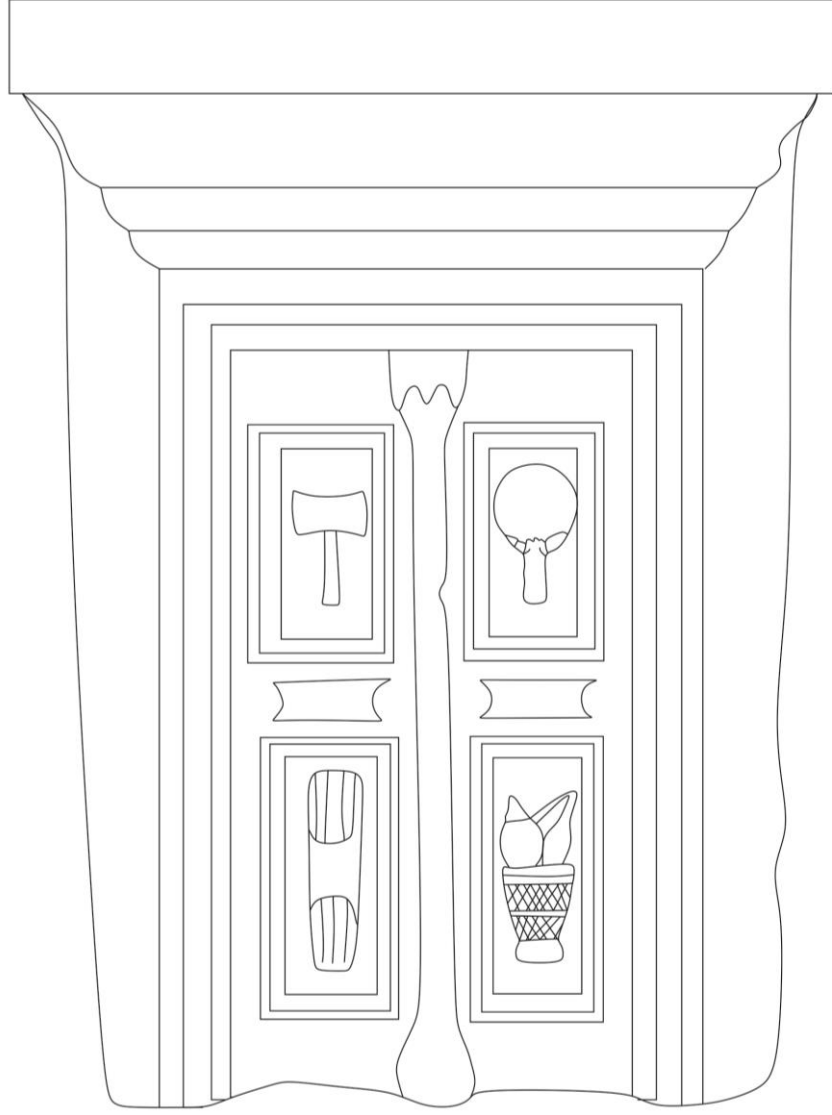
Resim 3: KBMS 3 (Envanter No: 6497) Numaralı Stel

Resim 4: KBMS 4 (Envanter No: 9971) Numaralı Stel

Resim 5: KBMS 5 (Envanter No: 1462) Numaralı Stel

Resim 6: KBMS 5 (Envanter No: 1462) Numaralı Stelin Çizimi.

Resim 7: KBMS 6 (Envanter No: 1551) Numaralı Stel.

Resim 8: KBMS 7 (Envanter No: 6981) Numaralı Stel.

Resim 9: KBMS 8 (Envanter No: 1557) Numaralı Stel.

Resim 10: KBMS 9 (Envanter No: 10102) Numaralı Stel.

Resim 11: KBMS 10 (Envanter No: 7312) Numaralı Stel.

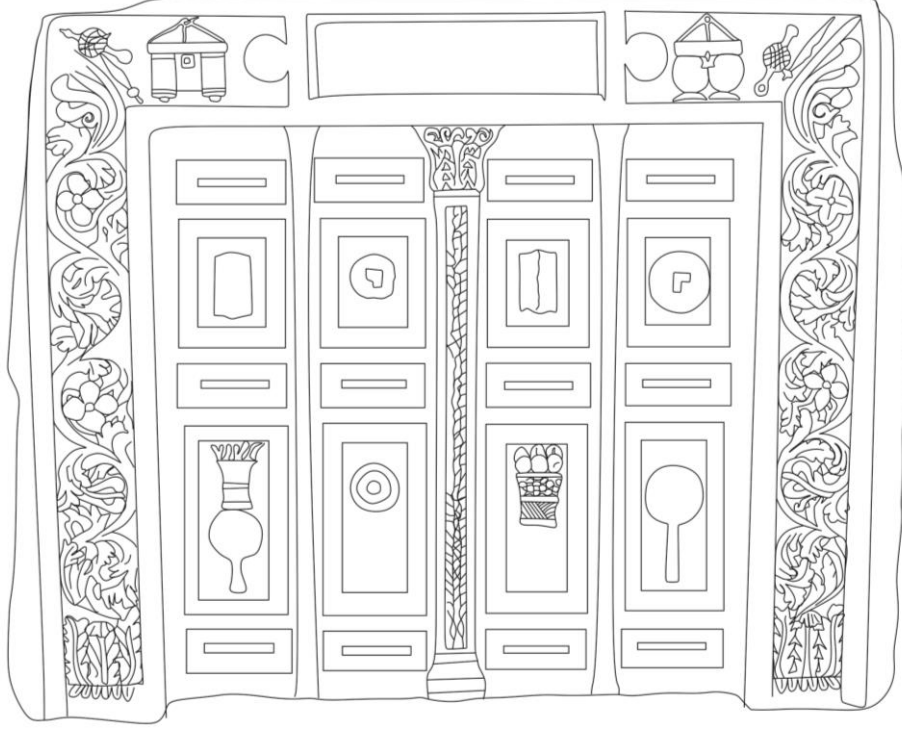
Resim 12: KBMS 11 (Envanter No: 1478) Numaralı Stel.

Resim 13: KBMS 12 (Envanter No: 1478) Numaralı Stel.

Resim 14: KBMS 13 (Envanter No: 1470) Numaralı Stel.

Resim 15: KBMS 13 (Envanter No: 1470) Numaralı Stelin çizimi.

Resim 16: KBMS 14 (Envanter No: 1468) Numaralı Stel.

Resim 17: KBMS 14 (Envanter No: 1468) Numaralı Stelin Çizimi.